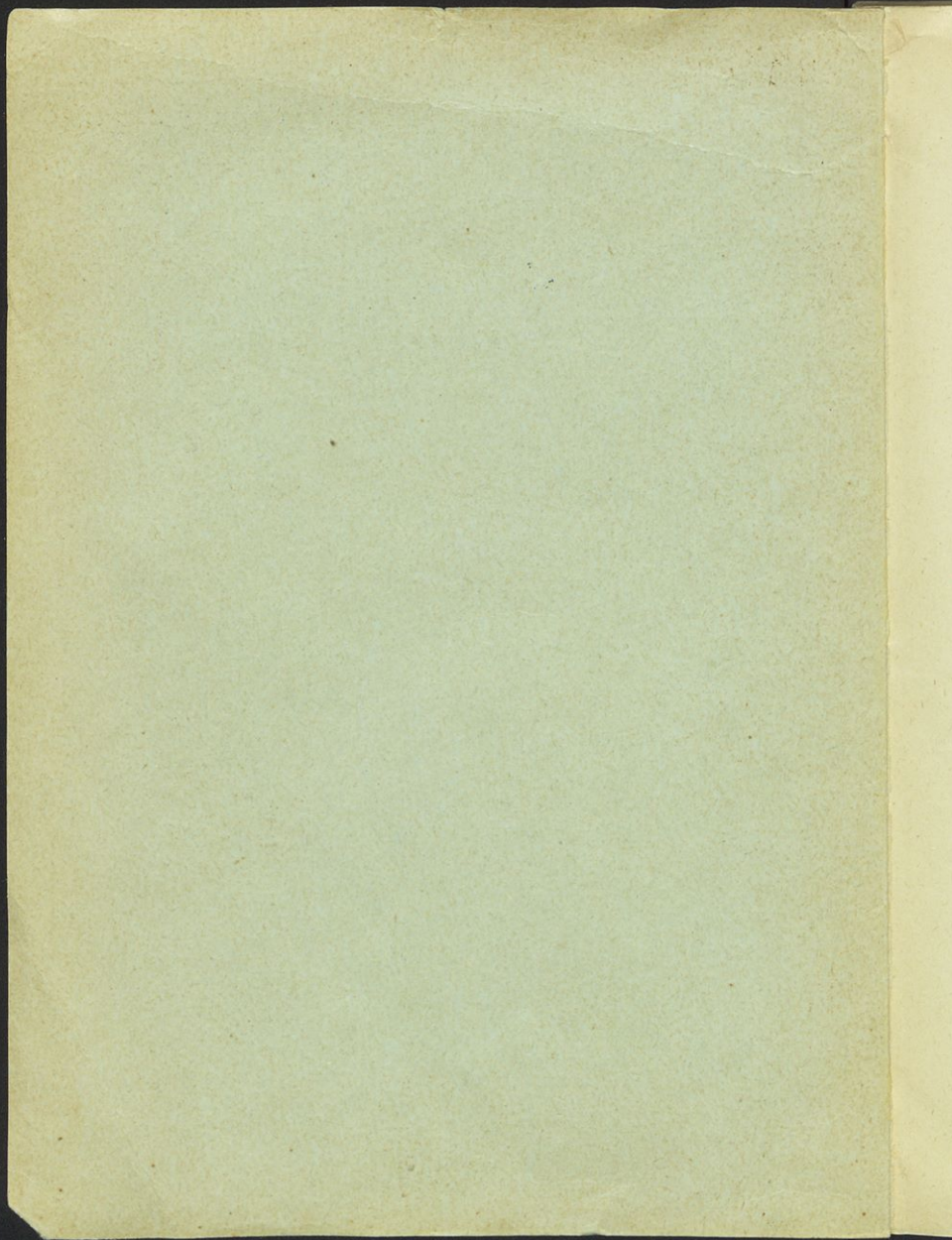

DR. JOŽA LOVRENCIČ

MED SCILO
IN KARIBDO

193

Dr. Joža Lovrenčič

Med Scilo in Karibdo

Dovest v zgodbah

1954

Izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici

Natisnila tiskarna Budin v Gorici

551 710 565

Črna Kmetija

Mlad Selo in Kanižda

2009/1858

Z dovoljenjem cerkvenega oblastva

1991

Črna Kmetija, 1991
Mlad Selo in Kanižda

Gospod urednik mi ni dal miru, dokler mu nisem obljubil, da bom napisal tako in tako povest za Mentorja ¹⁾). Urednik si je mel roke in se zadovoljno smehljaj, jaz pa sem se kesal in bi najrajši vkljub futurni ²⁾ obliki obljube, ki ni dopuščala nikakega izgovora in izbegavanja, dano besedo snedel, ker sem uvidel, da ni bolj nehvaležnega posla, nego pisati zgodbo iz študentskega življenja. Saj je to življenje lepo in pisano in zajemljivo - Debevec, Finžgar, Cankar docent ³⁾ - nešteto junakov se ti ponuja, da bi jih ovekovečil, laudator temporis acti ⁴⁾, novim generacijam ⁵⁾ v eksemplu ⁶⁾, a ko bi videli svojo podobo, kdo ve, kaj bi se mi primerilo, pa čeprav bi jih idealiziral ⁷⁾, da bi lahko veseli in ponosno vzklikali: »Fuimus Troes!« ⁸⁾

Tako se je zgodilo, da je čas potekal - urednik mi je dal termin, kar je bič in obenem zavora - in zavrgel sem vse junake, ki so živo vzrastli pred mano in se skozi zgođe in nezgođe gimnazijskih let motali, kakor so vedeli in znali in kakor je hotel veter prilik, ki se je zaganjal v jadra njihove barke... Zavrgel sem jih, dasi sem jih bil vesel, in se lotil dobrega znanca, ki sem ga srečal o počitnicah. Od Soče, kamor bi sam tako rad in ne morem, je prišel in obujala sva spomine na lepa goriška leta, polna sonca in sanj, vrednih neba, pod katerim so se budile kakor rože v maju, ko jim pripevajo slavci...

Kar je prijatelj pripovedoval, kajpada, nisem stenografiral; niti beležk si nisem delal. Ne s stenogramom ne z beležkami ne bi mogel fiksirati ⁹⁾ one topline, ki je dihala iz preprostih besed in se razlivala na pokrajino, na osebe in dogodke in jih čarala iz zastrte prošlosti v sedanost in je vse oživel med nama in pred nama. Ko je odšel in sem ostal sam, sem izluščil iz njegovega pripovedovanja vrsto dogodkov, ki se nekako zlivajo v povest duha, stremečega po lepoti - med Scilo in Karibdo...

Kako to - berite!

I. UVODNA ZGODBA, KI JE V BISTVU TAKA KAKOR STO IN STO DRUGIH

»Kobariški Kot - o, saj poznaš ono čudovito dolino, ki je pogreznjena med Matajur in Stol, med Krn in Mijo in jo ob Kobaridu robi Soča, tam onkraj Kreda pa Nadiža; skozi njo se vije ob Idrijci ona lepa bela cesta, ki baji o davnih Karnih¹⁰⁾, o legijah stare Rome in o vseh, ki so hoteli pod južno sonce, zlasti o našem rodu, ki je tod prodiral in tam doli ob Nadiži pri Briščah in na južnih rebrih Matajurja nad Čedadom strahoval ponosne Langobarde^{10a)}): njih ni več, naš rod je pa ostal. In še priča o Akvileji patriarhov, ki so tod uvedli krščanstvo, govori o davnih naših pravicah in bojih, pripoveduje o križarjih, ki so šli nad Kobarid, in še o Turkih in o potujočih študentih, ki jih je vabila Padova, o nesrečnem študentu iz Trente govori - saj si bral o njem - o napoleonskih vojskah in o vojskah iz srede prošlega stoletja in še o grozi, ki je zavladata ob njej, ko so prihruli tujci, zemljelačni... In če jo znaš poslušati, ti še pravljčiči o stoterih tajnah naših gor...

Tam sem doma.

Stokrat sto veselj sem tam užil in žalosti in bridkosti tudi...«

Prijatelj je vzdihnil in se zamislil ter citiral Prešernovo besedo o goljufivi kači¹¹⁾).

»Črka, to je ono, kar me je zbegalo. Ko sem prvič poslušal in strmel, kaj vse skriva v sebi, nisem več miroval in neznansko sem bil vesel, ko so me sprejeli v šolo; pet let sem bil star in šestega pol.

V šolo sem hodil rad, dokler ni prišla na vrsto slovnica, ki smo se je učili ob sobotah. Ni mi dišala in zato sem ta dan čisto izostal in šel rajši po hosto - »po veje« smo dejali - visoko v Matajur ali v Mijo, preko katerih je šla stara deželna in državna meja. Ti moji izostanki pa le niso spremenili sodbe o mojih zmožnostih: učitelj in gospod sta bila prepričana, da imam bistro glavo in da bi bilo škoda, če bi ostal v Kobariskem Kotu in zakopal talent kakor oni hlapec v evangeljski priliki. V tem prepričanju ju je potrjevala, menim, moja ljubezen do knjig; kar požiral sem jih in že ni bilo v šolski knjižnici, ki je ne bi prebral.

In še to se je zgodilo:

Lepega dne, ne vem, kaj me je prijelo, sem začel »tiskati« in izdajati dva »politična« in dva »leposlovna« lista. V »Nadižo« in »Krejski list« sem trpal domače novice in če je bilo teh malo, sem »plonkal« iz »Primorskega lista«, ki smo ga imeli doma, ali pa tudi iz »Gorice«, »Primorca« in »Sočec«¹²), ki sem jih poiskal v vasi. Leposlovna lista - po ljubljanskem »Vrtcu« in »Angečku«¹³) sem ju krstil - sem polnil s pesmijo in povestjo, z opisi, ugankami in še s slikami. Naročnike sem imel med sošolci in sošolkami in tako se je primerilo, da so prišli vsi listi v roke učitelju. Bilo je to tik pred neko okrajno učiteljsko konferenco, ki se je vršila v naši šoli.

Tedaj se je odločilo.

Vikar - gospod smo mu pravili ali pa gospod nunec - je kmalu nato prišel k nam in je toliko časa prigovarjal staršem, dokler jih ni pregovoril, da so se sprijaznili z mislijo in sklenili, da me pošljejo v Gorico. Obljubil jim je, da me bo vse do septembra učil nemščine, in še da poskrbi, da me sprejmejo v Alojzijevišče ter da še sam kaj primakne, če bi sami ne zmogli stroškov.«

To bi bil začetek povesti in konec prvega poglavja; vendar, ker sem si zapomnil še nekaj podrobnosti, ki niso sicer pomembne, a je le prav, da jih poznamo, jih povem. Prijatelj je nadaljeval:

»Vesel sem bil in poslej sem se sprijaznil tudi s slovnico ob sobotah in sleherni večer sem hodil v 'farovž' in bil od dne do dne bolj ponosen na svojo nemščino... Oče, od mladih let je hodil v svet, kakor vsi Kotarji, kajti naša dolina je pregosto naseljena in zato revna, me je one mesece, ko je bil doma, preizkušal in bil vedno zadovoljen, ko je mogel ugotoviti, da mi nemščina ne dela preglavic. Hotel je celo, da bi se že nemški menila, a ni šlo; le kako besedo sem ujel... Čudil sem se, kako teče njemu, ko je hodil samo v zasilno šolo, ki jo je imel rajnik gospod, pa mi je odkril da ne zna samo slovenski in nemški, temveč tudi po italijansko, furlansko, hrvaško in srbsko, madjarsko, romunsko in še rusko...

Kot bi ustrelil, se je bilo razneslo po vasi, da pojdem študirat za gospoda, in zmajevali so z glavo in še ugotavljali na podlagi starih izročil, da šolanje požre grunt; sicer pa so želeli, da bi se pri nas to ne uresničilo in da bi šlo vse po sreči.

Ko je v začetku maja odhajal oče v Romunijo s partijo drvarjev - kar je bilo moškega in količkaj za delo, je tedaj odšlo

in vas se je izpraznila - mi je priporočil, naj bom priden v šoli, da se mi ne bo treba tako ubijati po svetu kakor njemu, ki s krvavimi žulji služi vsakdanji kruh. Obljubil sem in sem zajokal; neznansko hudo mi je bilo, kakor še nikdar dotlej. Zavedel sem se, da nalagam očetu nov križ, novo breme s svojim šolanjem, in najrajši bi mu rekel, da ostanem doma, da bom še kako leto, dokler ne dorasteta sestra in brat, pomagal mami, potem pa da pojdem z njim v svet in bom z njim služil in podpiral dom, ki je bil tako potreben podpore; oče ga je bil prevzel do zadnjega korca na strehi obremenjenega . . .

Prazno je bilo doma in žalostno po očetovem odhodu.

Tiste dni mi je povedala mati:

»Pred desetimi leti mi je bilo huje. Sama sem ostala doma s teboj, ki nisi bil še leto star. Ko sem nekega večera vse pospravila in te potem zazibala, sem legla. Pa si se kmalu zbudil in jokal in jokal, da mi je že presedalo in sem se glasno ujezila:

»O ti moj otrok pa tudi zmeraj jočeš!«

Takrat se je oglasilo tam doli izza mize izpod božje martre v kotu tako zategnjeno in milo, kakor bi se komu smilila. Vprašalo je:

»Ali jôče?..«

Mrazčalica me je spreletela. Zgrabila sem te iz zibelke, te stisnila k sebi in nisem zaprla očesa. Celo noč sem molila in v strahu čakala, če se še kaj oglasi. Nič več se ni in šele ko se je zorilo, sem zadremala . . .«

»Kdo pa je tako vprašal?« sem bil radoveden bolj kakor kdajkoli, ko sem poslušal zgodbe o ‚spominih‘ in strahovih, kajti zagonetni glas se je tikal mene.

Mati ni vedela odgovoriti. Povedala je le, da je drugi dan šla in plačala mašo za verne duše, ki so se ločile od naše hiše . . . Poslej sem vedno s svetim strahom stopal zvečer v izbo, ker sem se bal, da ne bi tudi sam kaj slišal ali videl . . . Sicer sem si domišljjal, da bi se vendarle opogumil in povprašal, kaj bo z menoj . . .

Ne v izbi, iz izbe sem pozneje videl in mi je bilo dano znamenje, ki ga pa nisem znal tolmačiti; tudi če bi ga in bi se hotel ravnati po njem, je bilo že prepozno . . .

Minil je maj z lepimi šmarnicami, minil junij s kresom, ki smo ga napravili tako velikega, da enakega niso pomnili. Julija

sem spisal prošnjo za sprejem v Alojzijevišče; avgusta smo dobili ugodno rešitev in že so mi vse pripravili, kar bi vzel s seboj v Gorico. Tisto leto je bilo lešnikovo. O svetem Jerneju so že bili lešniki čadovi¹⁴). Mama jih je hodila nabirat, da bi mi jih dala s seboj in da bi jih še brat in sestra imela čez zimo in jih tolkla na peči. Pred dnem se je odpravila nekega jutra ponje, nas pa prepustila stari materi, ki je ono noč spala pri nas, da nam bo kuhala in poskrbela za živino. Kakor je mama tiho vstala, sem se le zbudil in ko je odšla, sem vstal. Odgrnil sem okno in pogledal, kolik dan je. Bil je somrak. Poleg naše hiše je tekel potok Sopot. Vzdož njega je bil dokaj visok zid, ki se je prekinil tik pred hišo, kjer so držale stopnice k vodi. Ko sem tako gledal skozi okno, sem videl, da se je pojavila na potoku ob zidu tik stopnic bela postava; primerjati bi jo mogel vilam, kot sem jih videl naslikane v knjigah. Gledal sem in gledal in se nisem bal, ker je bila v kuhinji stara mati. Prikazen je dvignila roko in mi zagrozila... Zdrznil sem se, stopil v kuhinjo in povedal, kaj sem videl. S staro materjo sva šla na hodnik, odkoder se je čisto od blizu videlo na potok - prikazni ni bilo več. Ko sem se vrnil v izbo, sem spet pogledal pri oknu, in glej, bela prikazen je zopet stala tam, še enkrat preteče dvignila roko in nato izginila...

Ko danes mislim na to grozečo pretnjo, jo razumem: spomin je bila in znamenje, naj ostanem doma...

Pa nisem.

Minil je teden, minila sta dva in bila je druga nedelja v septembru, ko je gospod oznanil, da ga v torek ne bo doma.

»Z mano pojde v Gorico,« sem šepnil tovarišu, ki je klečal ob meni, in mu še povedal, da se popeljemo čez Čedad skozi Italijo, kar se mi je zdelo neznansko imenitno. Preden je minila maša, so vedeli o mojem odhodu že vsi vrstniki in zbrali so se pred cerkvijo okoli mene, da bi jim povedal še kaj več. Nisem jim mogel. Pa smo skupno ugibali pot in kraje, skozi katere se popeljem, kakor so ostali v spominu onim, ki smo bili prejšnje leto na vrhu Matajurja, kjer je posvetil ob velikanski udeležbi ljudstva iz Kobariškega Kota in z Beneškega videmski nadškof visok obelisk Kristusu Kralju, ki naj vlada v novem stoletju. Tedaj so nam kazali beneške vasi in mesta in še Gorico in Trst in morje, na katerem smo z bistrimi očmi opazili parnike in se glasno čudili in bili vsi veseli in zadovoljni, da se bomo mogli postavljati pred

drugimi, ki niso videli več sveta, nego ga je od Nadiže do Soče med Mijo, Stolom, Matajurjem in Krnom...

»Čez dva dni bom videl skoraj vse te kraje!« sem dejal in v očeh tovarišev sem vzrastel.

Pa sem bil drugi dan, ko sem se poslavljal, že majhen, majhen. Jokal sem. Huje mi je bilo, kakor če bi se trgal od življenja. Ono leto, ko so mi držali svečo in me je gospod previdel ter me potem vprašal, če rad umrem, sem mu mirno in vdano odgovoril, da rad. Ob slovesu od doma sem tetam, stricem in drugi žlahti sicer tudi zatrjeval, da grem rad, a solze so me izdajale in moje žalosti niso mogli potolažiti ne s kronami ne z goldinarji in ne s petkronskimi tolarji, ki so mi jih dali, da bi podprli moje šolanje.

Doma je bil žalosten večer in za njim je prišlo žalostno jutro. Ob jutranjici, ki jo je mežnar odzvonil bolj zgodaj kot sicer, sem bil že pokonci; šel sem k maši, med katero sem tako iskreno molil kakor dotlej nikdar. Z molitvijo sem se poslavljal od slehernega svetnika in sleherne svetnice in zdelo se mi je, da me gledajo tako ljubo in milo, kakor bi me hoteli tolažiti in bi mi zagotavljali pomoč... Po maši se je zgodilo nekaj svečanega, česar nisem pričakoval. Gospod se je v albi in štoli vrnil k oltarju, mi pomignil, naj prikleknem, in molil je nad mano in me blagoslovil...

Tako sem bil pripravljen na pot, ki me je peljala med svet in v življenje, o katerem nisem ne oddaleč slutil, kako bo bridko in trdo...

Še je svetila iznad Mije v somrak zornica, ob Matajurju so se vlekli proti Nadiži jesenske megle in tudi na dolino so se zgrinjale v lahkih plasteh, petelini so se oglašali in budili vas, ko smo sedli v kočijo in je pognal voznik konja, ki je zapeketal v jesensko jutro.

Gospod se je pokrižal in po latinsko - danes vem - prosil božje pomoči. Med njim in mamó sem sedel in se oziral, dokler se je dalo, na rojstno hišo, potem na vas, ki je bila kmalu za nami. Nato sem se pa z ljubečim, solznim pogledom poslavljal od slehernega drevesa, od njiv in travnikov, od poti, kolovozov in steza, ki sem jih tolikokrat hodil, in že smo zaokrenili k Nadiži, ki nas je spremljala mimo Štupice, Brišč, Podbonesca, Šempetra in Šenčurja, zadnje slovenske vasi na Beneškem, prav do Čedadá, v ka-

terega smo zavozili skozi Slovenska vrata, kot je povedal gospod, ki je dobro poznal domačo zgodovino. O njej mi je začel govoriti že pri Briščah in ko mi je pokazal izpred Šempetra Landar onstran Nadiže in Landarsko jamo: cerkev Sv. Ivana v Čelu in še ko me je opozoril na starodavno romarsko cerkev na Stari gori tam nad Arbečem in na zapuščeno cerkev Sv. Kvirina, okoli katere je bilo nekdanj pokopališče za vso Nadiško dolino in še za Kobariško in Bovško, obenem pa pod ogromno lipo shajališče slovenskih županov k posvetovanju in sodbam.

V Čedadu smo se nekoliko pomudili; ogledali smo si veličastno stolno cerkev, mimo katere smo se potem peljali po klancu nizdol in prišli onkraj nadiškega mosta, o katerem sem slišal, da ga je zidal sam vrag, a so ga Čedadci s sestradanim psom opeharili za plačilo. Iz mesta se je cesta vila v nepregledno ravan med murvami in trtami kot že po Nadiški dolini, proti Krminu.

»Vidiš, fant,« mi je rekel gospod in mi povedal, da je cesta, po kateri se peljemo, meja med Slovenci in Furlani, ki da se širijo na slovenski račun.

»Leta 1866 so se odločili beneški Slovenci za Italijo, ki jih skuša v zahvalo poitalijančiti, a se le še držijo, čeprav jih silijo v svoje šole in so vse uradnije italijanske!«

Gospod se je razvnel. Ob njegovi besedi se je zganilo tudi v meni. Misel, kake krivice se gode beneškim Slovencem in kako se oži meja našega naroda, me ni več zapustila . . .

Pri Bračanu smo zdrčali čez Idrijo v goriško Furlanijo in se peljali ob južnih obronkih prijaznih Brd skozi Krmin, Koprivo, Mošo in Ločnik, kjer smo zaobrnilo proti Podgori, dolgi vasi pod Kalvarijo, kjer sem prvič zadihal zoprni tovarniški zrak, poln kadu, ki se je valil iz visokih dimnikov papirnic.

Po goriško živo je tekla prijatelju beseda in kar začudil sem se, ko je umolknil. Pa je pomolčal samo za kratek trenutek in ko je vnovič spregovoril, je bil ko spremenjen: oči so mu žarele, kot bi gledal v obljubljeno deželo neslutene lepote, in glas mu je drhtel in je bil slavošpev:

»O Gorica, mesto mojega hrepenenja in mojih sanj, pozdravljena! Pozdravljena za oni dan, ko sem te prvič ugledal in te vzljubil! Pozdravljena z Alojzijeviščem in malim in velikim semeniščem, z gimnazijo in učiteljiščem, pozdravljena s cerkvami, z gradom in Kostanjevico, z ulicami in trgi, s senčnimi drevoredi

in parki in kavarnami in gostilnami, pozdravljena v vsem in z vsem, kakršna si bila! Pozdravljena, ki dihaš sladkost naše besede, pozdravljena živa priča naših veselih in žalostnih dni, pozdravljena, ki nam živiš v Bavčarju, Svetokriškem in v indijskem apostolu mučeniku Janezu Krstniku Mesarju in potem še v Kavčiču, Čebeju in Tomincu in še v Staniču, Kocijančiču, Marušiču, v Lavriču, Winklerju, Hrastu, Kofolu in Tonkliju, v Gregorčičih, Močniku, Pagliaruzziju, Rutarjih, Štreklju, Carliju, Kraglju, v Mahničū, Pavlici, Sedeju, Gabrščku, Volariču, Srebrničū, Žigonu, Vodopivcu, Šorliju in Preglju¹⁴³) in še v mnogih, ki jih ni več in ki so šel... In s teboj pozdravljena tvoja okolica: Solkan z Marijo na Gori in Šentmaver s Svetim Valentinom, Pevma z Grojno in s Kalvarijo in z Oslavjem in s Števerjanom, Kromberg s Sv. Katarino in Sv. Gabrijelom, Panovec in Stara gora z Rožno dolino in Ajševico, Šempeter in Vrtojba in Miren in Sovodnje v ravnem polju - pozdravljeni! Pozdravljeno tudi nebo s svojo čudovito sinjino nad to lepoto, pozdravljeno s svojim božjim soncem in mesecem in zvezdami, ki sijejo nad to pokrajino kakor nikjer drugje! In še pozdravljena in pozdravljena, ki ti je pesnik pel pozdrav in ki te v njem pozdravljajo milijoni in mislijo na te - Soča!..«

Oddahnil se je. Ko je videl, da so se mi orosile oči ob spominu na Gorico, me je bodril, ker je iz svoje ljubezni veroval in upal, da še ni vseh dni konec. Potem mi je še kratko povedal, da je prišel v Alojzijevišče in se ga privadil kakor sto in sto drugih pred njim in za njim in da se je prav tako sprijaznil tudi z gimnazijo, kamor je hodil prvo leto v pripravljalni razred za srednje šole.

II. ZGODBA O METRIKI¹⁵)

Ko mi je ob zimskih večerih pripovedovala stara mati vse-mogoče pravljice in zgodbe, sem jo verno poslušal, a če se je zgodba prevrgla v pesem in jo je nekako pela, sem bil posebno vesel. Ponavljati mi je morala tako zgodbo in vdrugič sem jo že spremljal in neznansko lepo se mi je zdelo, da se besede tako ujemajo.

Ali je ostalo iz tistih časov, da je prešla pesem vame in nisem miroval, ko sem se naučil držati in rabiti pero? Vse pomembnejše

dogodke sem skušal napisati tako, da so bili pesem, to se pravi, da so se mi besede na koncu vrstic ujemale.

Tudi ko sem prišel v Gorico, mi je to ostalo.

Sošolci alojzijeviščniki so se bili nalezli moje boleznin in tekmovali smo, kdo bo napisal več »pesmi«. Niso me dosegli in so v kratkem ozdraveli.

Če bi bil tudi jaz!

V Schreinerjevi¹⁶⁾ nemško-slovenski vadnici so bile med raznimi opisi letnih časov in opravil posejanje tudi nemške pesmi, ki smo se jih učili na pamet, potem ko smo jih znali vsi prestaviti.

Tako se je zgodilo, da smo brali, prestavljali in se učili tudi pesem o pridnem učencu, ob kateri nam je dobri gospod Orešec¹⁷⁾ celo uro govoril o pridnosti, ki je najpotrebnejša čednost za slehernega, ki hoče kaj doseči. Njegove besede so me navdušile in pod njihovim vplivom se mi je zazdela tista pesem tako lepa - čeprav ni bila! - da sem jo doma prevedel - ne dobesedno, temveč prosto in še profesorjeve nauke sem upošteval.

Drugi dan sem jo pokazal v šoli svojemu sosеду, ki je bil ob prevodu kar navdušen in mi je ni hotel vrniti. Pozvonilo je in ko je prišel profesor in smo odmolili ter je vpisal zamude, je vstal, si snel očala in medtem ko si jih je brisal, je govoril:

»No sedaj pa bomo videli, kdo se je pridno učil. Kdo zna že pesem ‚Der brave Schüler?‘¹⁸⁾).

Nataknil si je očala in pogledal po razredu. Dokaj rok se je bilo dvignilo.

Poklical je mene.

Prišel sem pred kateder, se poklonil in oddeklamiral tako navdušeno in gladko, da je bil profesor kar ginjen, me po nemško pohvalil in dostavil še slovenski, da sem ‚praf marljif‘, da mi da ‚praf‘¹⁹⁾ dobro in še, da me zapiše v ‚zlato knjigo‘, ki jo je imel poleg kataloga in s katero nas je posebno vzpodbujal.

Veseli sem bil in se že poklonil, da odidem...

Tedaj. Pogreznil bi se najrajši.

Sosed je med pohvalo ves čas nemirno migal z roko in preden sem odšel v klop, ga je profesor vprašal, kaj hoče. Nič ni odgovoril, kar pred kateder je prišel in tiho nekaj povedal.

Profesor mu je pomignil, mene pa tako ljubeznivo pogledal, kakor še nikdar. Sosed je bil odšel v klop in se vrnil z lističem, na katerem je bil moj prevod nemške pesmi. Ko je oddal, se je

poklonil in se vrnil na svoje mesto, jaz sem pa rdel in mi je bilo, ko da sem na žerjavici . . .

Profesor je prebral, se odkašljaj, stopil k meni in me potrep-
ljal:

»Nisem pričakoval kaj takega. ‚Prاف‘ vesel sem!«

Po razredu je zavladata radovednost, a preden je razložil moj
sosed skrivnost, katere profesor ni pričakoval in je je bil vesel,
so jo zvedeli.

Visoko s katedra jim jo je profesor prebral. Bral jo je tako,
da je bil sproti bolj ginjen; ko je odložil list na kateder, je
potegnul parkrat glasno zrak skozi nos in z robcem je šel preko
oči, nato pa slovesno povedal razredu, da se mu doslej še ni pri-
merilo, da bi kdo v pripravljalnem razredu pisal pesmi. In začel
je govoriti o pesnikih in pesmih, o njihovi lepoti in pomenu,
obenem pa o težkočah, ki ni dano vsakemu, da bi jih premagal.

»Ti jih tudi še nisi!« mi je očetovski rekel.

Zardel sem še bolj, ta in oni v razredu se je muzal.

»Glavno, česar še ne razumeš in ne znaš, je mera!« mi je
povedal. Pač sem razumel njegove dobrotne besede, a kaj je hotel
povedati, mi ni bilo jasno.

Molčal sem in čakal, da me pošlje v klop.

Pa me ni.

Vzel je knjigo in začel presekano brati nemško pesem. Danes
vem, skandiral²⁰) je, tedaj pa se mi je zdelo njegovo branje in
nenavadno poudarjanje posameznih zlogov čudno, smešno. Tudi
sošolcem je šlo na smeh . . .

Ko je tako prebral nemško pesem, je začel na isti način
brati mojo in ko je prebral, me je vprašujoče pogledal in dejal:

»No, ali si kaj opazil?«

»Nič, gospod profesor,« sem odgovoril v zadregi in skromno.

»Nič? Ali ti res ni uho nič povedalo, ko sem bral nemški pa
tvojo?«

Bal sem se spet zanikati, da bi se ne zameril, in sem boječe
priznal dvoumno modrost:

»Da, drugače se je slišalo!«

»Vidiš,« je vesel dvignil kazalec, »to je: nemška pesem ima
enotno mero, tvoja pa ne! Vsaka pesem mora imeti od začetka
do konca isto mero!«

Spet mera! Začudeno sem gledal v učenega profesorja in v razredu so bili tudi tiho in čakali, kaj bo še povedal. Vprašal me je nato, če sem že videl korakati vojake, in ko sem mu pritrdil, je hotel še vedeti, če sem jih videl korakati ob godbi.

»Vojaki korakajo v taktu, po meri,« je pojasnil in da bi bilo bolj nazorno, me je prijel in dejal:

»Zdaj pa stopaj z mano in hodi kakor jaz!«

Začel je skandirati državno himno in pri poudarjenih zlogih je krepko udarjal z ного ob tla . . . Po razredu pridušeno hihitanje, med katerim je tu in tam kdo prasnjal v smeh, a profesor je bil tako zaverovan v nauk o meri, da je vse preslišal. Od stene do stene sva hodila med odrom in katedrom ter prvima klopema štirikrat tja in nazaj in tako končala osemvrstično prvo kitico.

»Ali si opazil, kako enakomerno se ponavlja udarec?« me je zmagoslavno vprašal.

»Sem.«

»To je mera, vidiš, in vsaka vrstica v pesmi jo mora imeti in se mora vedno enako ponavljati. Ali si razumel?«

»Sem,« sem se zlagal, kajti mera mi ni bila prav nič bolj jasna nego prej, ko mi je povedal, da je še ne razumem. Pozvonilo je in sem se oddahnil, zakaj bal sem se, da bi moral sicer razložiti ob kakem drugem zgledu, kako razumem mero.

Poslej mi mera ni dala več miru.

Še isti dan sem si izposodil od prvošolca Janežičevo slovnico ²¹⁾ in prebiral zadnje poglavje, a mi tudi ni šlo. Pesmi sem pa le pisal še in o vsaki naslednji sem bil prepričan, da se bolje here. S prakso mi je prišla - v uho ali v pero - mera, dasi do tretje šole nisem slišal več besede o nji. V tretji smo dobili drugi semester za slovenščino profesorja dr. Avgusta Žigona ²²⁾, ki nam je s čudovito lahkoto pokazal pot v tajnost metrike in vsega, kar je z njo v zvezi. Še danes se ga spominjam s hvaležnostjo in z veseljem.

III. ZGODBA O POSTU

»Lepo je bilo v Alojzijevišču . . .«

Poslušal sem prijatelja in pred mano je vzrastlo goriško Alojzijevišče ob Ulici soškega mosta ²³⁾; sredi vrvenja na dvorišču sem bil, videl vodjo in prefekta, videl skrbne sestre, slišal vztrajne

vaje ob klavirju in zategnjene glasove starega harmonija v prostorni učilnici, v lepo, prijazno kapelo sem vstopil in ko se je tam ob njej oglasil zvonec, sem gledal, kako drviyo iz vseh koncev in krajev gojenci k vratom, ki vodijo v jedilnico, a se jim nikamor ne mudi, če kliče isti zvonec k učenju . . . Pogledal sem v spalnice, ko je smrčalo v njih, da so se stene tresle, in zjutraj sem jih videl, ko je sto rok tekmovalo, kdo bo svojo slamnjačo prej postlal in uredil. In še sem zjutraj spremljal urejeno vrsto čez Placuto in skozi Semeniško ulico ter po Verdijevem korzu mimo ženskega učiteljišča na gimnazijo, iz katere je šumelo kakor iz panja . . .

Dve leti alojzijeviškega življenja, veselega in vrednega v zavodu in na izprehodu sem videl in doživljal ob prijateljevi besedi in bilo mi je, ko da so vzrastle ob meni palme in lovor in šelesteli v rahlem vetru, ki veje skozi nje pod južnim goriškim nebom, polnim sonca.

»Lepo je bilo . . .« je vzdihnil spet prijatelj zamišljeno in nadaljeval:

»Ono drugo leto, ko sem bil v prvi, smo imeli prefekta, ki je bil tam gori iz naših krajev; prijazen je bil in vsi smo ga imeli radi, počasni in preudarni Gorjani, šegavi Vipavci, brbljavi Brici in trdi Kraševci. Menil se je z vsakim in še igral se je z nami. Jaz sem bil najbolj vesel, ko nam je bral kako novo knjigo.

Nekega dne - popoldne je bilo, ko smo dobili vsak svoj kos koruznega kruha in ga s slastjo grudili - je stal v gorenjem koncu dvorišča in okoli njega je bilo nekaj tretješolcev in četrtošolcev, ki so bili že kakor gospodje v zavodu. Približal sem se. Novo knjigo je kazal prefekt, »Marjetice«, in čudovito lepo nam je bral ono pesem o ciganu, ki je zmaknil klarinet in hodil piskat križem svet . . .

- Zakaj ni v Čitanki takih pesmi, ki se tako lepo berejo in so tako žive in kar same ostanejo v glavi! - sem mislil in nič več mi niso šle one, katerih sem se moral učiti iz šolskih knjig.

Šla je jesen in zima z božičem in prišla je pomlad in velika noč je bila že za nami, ko smo bili deževnega dne zbrani v učilnici eni v pomenku, drugi ob šahu, tretji ob dami, četrti ob domini, peti ob knjigi, šesti v prerekanju in v laseh, da jih je

moral prefekt miriti. Jaz sem slonel ob oknu in bral. Pa me pokliče sestra Anakleta izpred kuhinje:

»Kotar, na, Gorico²⁴) nesì gospodu prefektu!«

Tekel sem, vzel list in nazaj se mi ni mudilo. Pregledal sem ga in ko sem ga dal prefektu, sem prosil, da bi nam bral pesem, ki je v podlistku. Nič ni odgovoril, a preden je minil prosti čas, je že pripovedoval, kako zatirajo Madžari Hrvate in kako jih tlačì ban Hedervary²⁵). Vsi smo poslušali in ko nam je obrazložil razmere na Hrvatskem, je rekel:

»Zdaj pa poslušajte!«

V učilnici je zavladal popoln mir in prisluhnili smo.

Z ognjeno, navdušeno besedo je bral prefekt Gregorčičevo prigodnico »Za Hrvate - naše brate!« Vse je razvnela, v vseh je vzbudila domorodsko zavest in ob etnografskem²⁶) zemljevidu Evrope smo ugotavljali potem, da nas Slovanov tujci ne bodo zmogli, ko pride dan, ki smo si ga želeli in ga sanjali... Jaz sem svoje navdušenje še tisti večer izlil v verze in jih skrbno prepisal v notes, v katerem danes z obdelanimi črkami pričajo, quo sint tempore nati...²⁷).

To sem ti povedal, da boš vedel, kako dobrega prefekta smo imeli, in boš umel, zakaj so ga imeli vsi, prav vsi radi in tudi jaz. Nekoč pa se mi je le zameril.

Večer je bil in sedeli smo v oni prostrani učilnici ob dolgih mizah pod visečimi svetilkami.

Z latinsko preparacijo sem bil gotov, matematično vajo sem spisal, slovenščina me ni skrbela in prirodopis sem tudi znal - drugega ni bilo, časa pa še celo uro. Prefekt nas je nadziral, a ni bil tako natančen kakor vodja, ker ni utegnil, saj se je moral tudi sam še učiti, ko je bil bogoslovec. Kadarkoli je bil on med učenjem pri nas, sem bil vesel; lahko sem nemoteno pisal...

Tako sem tudi oni večer potegnil iz miznice zvezek in prešel v ogenj. Pisal sem zgodbo o kresu, ki smo ga pred dvema letoma napravili tam gori doma nad našo vasjo. Dokaj strani sem imel že napisanih in hotel sem končati. Živo mi je bilo vse v spominu, zamaknil sem se in pero je teklo ko za stavo. Nič nisem videl sošolcev ob mizi, nič nisem bil več v Alojzijevišču, pri kresu sem bil; sekali smo grmovje, ga valili na grmado, ki je rastla in rastla in bila na večer pred sv. Ivanom ko ogromna kopa. Vžgali smo jo od dvanajstih strani in vriskali in peli, ko je plapolal mogočni

kres, in še smo devali v preščipke šibre, jih ožgali in potem glasno vzklikajoč metali nizdol v dolino, kamor so padale v svetlih lokih, kakor bi se utrinjale zvezde . . .

Bližal sem se že koncu.

Ali me je prefekt opazoval ali me je kdo zatožil in izdal, kaj delam, nič ne vem. Nenadoma sem se zdrznil, pero mi je zastalo - pred mizo je stal prefekt in iztegnil svojo belo roko . . .

Prestrašeno sem ga pogledal. Tovariši na desni in levi in pred menoj so se muzali in videl sem, kako čakajo, da bi prefekt že imel moje pisanje in jim ga po učenju bral, da bi se smejali na moj račun in me vlekli. Pa niso dočakali. V trenutku sem zgrabil zvezek, odprl miznico, ga potisnil vanjo in jo zopet zaprl ter porinil stolico bliže in se oprijel mize, da bi tako zavaroval svojo tajnost.

Prefekt je prebledel, jaz pa zagorel v obraz.

»Kaj imaš?«

Molk.

»Pisal je, povest je pisal,« so se oglasili sosedje tiho, a vendar dovolj glasno, da je šlo do sosednih miz in še naprej, tako da so postali vsi pozorni in gledali, kaj se godi ob prvošolski mizi.

»Daj sem!« je ukazal prefekt.

Še bolj sem porinil stolico k mizi in se stisnil k nji, ker sem videl, kako se nekateri pripravljajo, da bi ustregli prefektu in mi izmahnili zvezek. Res me je eden prijel, ne da bi mu prefekt kaj rekel, a sem se ga otresel.

»Mir!«

Trdo in jezno je zaklical prefekt; po učilnici je namreč zašumelo in zaropotalo - vstajali so, da bi bolje videli, kaj bo. Ko se je pomirilo, je stopil prefekt k meni, še vedno bled - jezila ga je moja trma - in me skušal pregovoriti, da bi mu dal, kar sem skrnil. Zaman je bilo prigovarjanje. Za ves svet bi se ne bil podal, kajti sram me je bilo, da bi bral kdo, kako sem popisal svoj rojstni kraj, svoje prijatelje in vse naše delo na Pologu in še oni večer, ko je tako lepo in mogočno zaplapolal naš kres. Topla resničnost je bila namenjena onim, ki so jo živeli in bi je bili veseli, ko bi jo brali, ne pa njim, ki bi se jim široko razlezle ustnice v pomilovalen in rogajoč se smeh, ob katerem bi moral povesiti pogled in rdeti v svoji kotarski zadregi, zakaj pomagati bi si ne mogel.

Ko je videl prefekt, da ne gre zlepa, je poskusil zgrda. Zgrabil me je, a tiščal in držal sem se ob mizi kakor mačka in solze so mi prišle v oči . . .

Prefekt je popustil - zmagal sem, čeprav je sledila kazen, ki je dotlej nisem poznal.

Post!..

Drugo jutro sem bil ob kavo in še ob oni lepi kos koruznega kruha popoldne.

Bridko mi je bilo, a nisem tožil. Samozavestno sem prebolel to svojo prvo literarno bridkost in mislil na Prešerna - od sošolca, ki ni bil v zavodu, sem ga bil kupil in ga nosil vedno pri sebi - in se z njim tolažil, da pevcu vedno sreča laže, in bil prepričan, da sem na pravi poti, ki pelje tja, odkoder so se blestela velika imena . . .«

IV. ZGODBA O ZAPLEMBI

»V drugi šoli sem bil sprejet v deško semenišče²⁸⁾, ki sem se mu kmalu privadil. Lepše je bilo ko Alojzijevišče, prostornejše, bolj gosposko. Bilo je na drugem koncu mesta, na severni strani ob vnožju gradu. Visoko obzidje ga je ločilo od ulice, s katere so vodila vanj ogromna vrata, ki so pa bila redko odprta, ker so bila poleg njih manjša, skozi katera smo hodili in jih je odpiral vratar Janez, ki je imel v posebnem poslopju svoj krojaški »atelj«. Ob velikih vratih je rastle visoka cipresa. Od vratarjevega doma do zavoda se je razprostiral skoraj nepregledno dolg prostor, ki je bil razdeljen v dvorišče, posuto z belim peskom, in v vrt, v katerem so po gredah rastle in cvetele od zgodnje pomladi do pozne jeseni vseh vrst rože, ki jih je gojil ravnatelj in skrbel zanje pozimi v cvetličnjaku onstran velikega vodometa. Med dvoriščem in vrtom se je vlekla dolga brajda trte, ki smo je bili veseli, ker je zastirala pogled na steze med gredami. V gorenjem kotu vrta sta se dvigali še dve cipresi, pod katerimi smo najrajši postajali. Poslopje je bilo visoko in mrko, saj je bilo nekoč menda vojaško skladišče, in neznatno nizek se je zdel prizidek, v katerem je bila učilnica za nižje razrede in še kapela. V pritličju je bil ob vhodu velik vestibul, na desno učilnica za najvišje tri razrede in onstran nje ob dolgem koridorju refektorij²⁹⁾ za sedemdeset gojencev in še za ravnatelja s prefekti. Za poslopjem se je vlekel

na dolgo in široko drug vrt, poln lovora in trte in kostanja in med njimi so se vile steze, po katerih smo se ob prostem času sprehajali v rajonih, določenih po razredih. Visoko gori ob obzidju, ki je mejilo naš vrt od nadškofovega, v katerega so vodila črna železna vratca, so se smeli sprehajati samo šestošolci, sedmošolci in osmošolci. Zavidali smo jim to in težko čakali, kdaj bomo smeli ponižni drugošolci tja gori, odkoder bi lahko gledali v mesto in - prostost . . .

Gojenci smo bili Slovenci in Furlani in smo se dobro razumeli. Najbolj vesel sem bil pultov v učilnici. Vsak je imel svojega. Ob njem se je nemoteno učil, laglje bral dovoljene ali nedovoljene knjige in tudi - pisal, ne da bi mu tovariši gledali pod pero. In tudi prefekti ne . . .

Tedaj sem se že oglašal v »Vrteu«, bil naročen na »Zoro«, »Dom in svet« in »Katoliški obzornik« in se že navduševal ob moderni³⁰⁾, ki me je vsega prevzela. In nisem bil osamljen: še trije, štirje tretješolci - med njimi poznejši Pastuškin³¹⁾ - so se ukvarjali z verzi; v zboru višjegimnazijcev, ki so se zanimali za slovstvo in vedeli za to in ono literarno posebnost in že poznali tudi razne priznane psevdonime³²⁾, nismo imeli besede, a ta in oni se je le zanimal za nas in nam marsikaj povedal, zlasti poverjenik »Doma in sveta« in »Katoliškega obzornika«.

Rezultat našega zavodnega literarnega dejstvovanja so bili »Začetni verzi«, ki so izhajali v mesečnih zvezkih in sva jih v pretežni večini polnila jaz in Pastuškin pod različnimi psevdonimi. Če se ne motim, so izšli štirje zvezki, nadaljnje izhajanje je onemogočil »tiskar«, ki nam je odpovedal . . .

Še preden so »Začetni verzi« prenehali, sem pokrenil v svojem razredu eksterni³³⁾ list, vse obširneje in svobodnejše zasnovan. Obsegal naj bi pesmi in povesti in bil ilustriran. Sotrudnike sem tudi dobil in ko je bilo gradivo zbrano, ga je prevzel v »tisk« in ilustriranje danes znani Domen³⁴⁾.

Prva številka »Pomladnih cvetov« je s svojo opremo in vsebino vse navdušila in krožila je iz rok v roke, dokler je niso prebrali. Drugo številko so nestrpno čakali, ker jih je zanimal uvodni »roman«, ki je bil še ilustriran in je pod naslovom »Plačilo nezvestobe« mnogo obetal . . . Ker je bilo gradiva dovolj in Domnu ni manjkalo dobre volje in ni računal s časom, je bil v štirinajstih dneh že drugi zvezek »natisnjen« in v branju.

Topot pa ni šlo gladko.

Sošolec Deskljan je bil tako nepreviden, da je med učenjem v semenišču nič hudega sluteč brezskrbno bral naš list. Zasačil ga je prefekt in mu list zaplenil. Zaman smo ga prosili, naj ga vrne. Ni ga. Bral ga je, rdel in majal z glavo. Po učenju ga je izročil ravnatelju, strogemu gospodu, ki ni poznal šale. (Ne bom ga popisoval - Šorli in Pastuškin sta ga že!)

Trepetal sem, kaj bo, kajti urednik sem bil in še nekaj mojih zaljubljenih pesmi je bilo v listu s polnim imenom. Zlasti sem se bal za »Rano«, ki je nastala med počitnicami in govorila o - prvi ljubezni:

En pogled iz kora
vrgel sem na te,
puščica Amora
ran'la je srce...

Rana je velika,
ktero ima srce,
treba je zdravnika —
to si ti, dekle!

Tisti večer je šel mirno in mirno je minil tudi drugi dan do pete ure popoldne, ko se je začelo učenje. Usedel sem se, ko smo odmolili, k pultu in odprl knjigo.

Tedaj je stopil k meni prefekt - Furlan je bil - in s čudnim nasmeškom mi je rekel, naj grem k ravnatelju v pisarno.

Prebledel sem, vstal in potrto šel med vrstami pultov proti vratom.

»Dobro se drži!« so mi dajali pogum oni, ki so vedeli ali vsaj slutili, kam me pelje pot.

Ko sem bil v veži, sem postal, ker prav nič nisem vedel, kako naj se zagovarjam. Prefekt je odprl vrata in ko je videl, da se mi ne mudi, je stopil za mano - pa ga nisem čakal: že sem jo ubiral po stopnicah, prišel v prvo nadstropje in poln groze potrkal na ravnateljeva vrata.

Ali je spoznal po plašnem trkanju, da sem jaz, ali me je čakal? Slovenski je zaklical: naprej! - čeprav je sicer najrajši govoril nemški ali italijanski.

O ta »naprej!« Tak je bil, da bi se zrušil ob njem in nič dobrega si nisem obetal. Trepetajoč sem pritisnil za kljuko in počasi, počasi odprl vrata; še preden sem jih zaprl, sem pozdravil. Nič ni odzdravil, samo vstal je izza pisalne mize, me grdo pogledal in stal ves grozen meni nasproti, da sem zgubil zavest prostora in časa in se mi je zameglilo pred očmi. Bilo mi je, ko da se pogrezam in ni več rešitve.

»Ali veste, zakaj sem vas dal poklicati?« je rezko vprašal.

»Dobro se drži!« mi je nenadoma švignilo skozi možgane in kakor bi šlo za nekaj, ki ni vredno besede in razburjenja, sem dvignil glavo, pogledal ravnatelja naravnost v oči in dejal:

»Ne vem gotovo, a zdi se mi...«

Tako mirno sem odgovoril, da sem se začudil; ravnatelju se je pa zdel moj odgovor predrzen. Razdražil ga je in je vzkipeł. Udaril se je ob boke in bolj kričal, ko govoril:

»Tako, ne veste gotovo, zdi se vam... Meni se pa zdi, da ste do kraja pokvarjen in nehvaležen človek, za kakršne ni prostora v našem zavodu!«

Oddahnil se je, jaz sem bil pa spet majhen in sem povsíl oči...

»Da,« je povzel, »za take ni prostora pri nas!«

Segel je na mizo in vzel »Pomladne cvete«.

»Kaj le mislite, da se ukvarjate v teh letih s takimi stvarmi! Mi smo bili v osmi, a nam ni prišlo kaj takega ne v misel, kaj šele, da bi pisali romane, pesmi o dekletih in podobnih neumnostih! In vi ste urednik - tu stoji, pisano je, in ste odgovorni za list in za vse, kar je v njem. Ali ste vprašali mene za dovoljenje, da bi smeli list izdajati, ali ste vprašali gimnazijskega ravnatelja?«

»Ne,« sem priznal.

»Tako upoštevate gimnazijski disciplinarni red, tako naše zavodne predpise in tako mene, ki vas navajam k lepemu, zglede nemu življenju?«

»Nisem mislil, da je to tako hudo in tak prestopék...« sem se drznil zagovarjati.

»Boste pa sedaj vedeli! Glede gimnazije vam ne maram škodovati, glede zavoda pa vedite, kakor sem že rekel: za take dijake ni naš zavod!«

»Gospod ravnatelj...« sem hotel prositi.

»Nič! Pišite domov, naj pridejo starši, da bodo videli, kakega sina imajo, in da vam poskrbijo drugo stanovanje.«

»Gospod ravnatelj... oče je v Romuniji... in mama je sama doma - ne bo mogla priti... Ali ne bi lahko povedali vsega bogoslovcu Soku, ki je od nas?...« sem se domislil in vprašal, da bi tako preprečil doma žalost in mogoče le odvrnil pogubo, ki me je čakala.

Takega odgovora in vprašanja ravnatelj menda ni pričakoval. Nekoliko je pomislil, odložil »Pomladne cvete« na mizo in dejal odsekano:

»Dobro! Jutri je sobota. Popoldne pojdite v bogoslovje in po-
vejte gospodu Soku, naj pride v ponedeljek k meni. Za zdaj sva
opravila!«

Poklonil sem se in odšel.

V učilnici je zavladala velika radovednost, kako sem opravil
pri »starem«. Ni se mi ljubilo razlagati; kratkobeseden sem bil
in prav nič nisem bil ponosen, da sem postal junak večera in
naslednjega dne, za katerega so se zanimali prav vsi Slovenci in
Furlani od druge pa do osme in se zgražali nad slovenskim pre-
fektom, ki je z zaplembo povzročil pogibeljno zadevo.

Kakor izgubljen sem bil in tudi drugi dan, ko sem se vrnil
od svojega rojaka bogoslovca, nisem prišel še k sebi. Edino na
Domna sem se zanašal. Iz Sovodenj je hodil v šolo in zmenila
sva se dopoldne, da bi se v skrajni sili preselil k njemu.

Pa ni bilo treba.

Ko smo se s sobotnega popoldanskega sprehoda vrnili v zavod,
dobili svoj kos kruha in so se drugi še igrali na dvorišču ali se
v skupinah pogovarjali, sem jaz samotni in zamišljen hodil po
koridorju od refektorija do kapele v pritličju, dokler ni pozvonilo
k študiju. Učiti se mi ni ljubilo - saj je bila drugi dan nedelja -
v odprto knjigo sem strmel, da so plesale črke pred mano. Na-
krat sem vzel pisemski papir in začel pisati pismo mami. Povedal
sem, kaj se je zgodilo, in rekel, da pridem domov in da bo tako
še boljše. Ko sem končal, sem še enkrat prebral. Ob misli, kako
bo mami, ko dobi pismo in prebere, kaj sem vse zagrešil, me je
obšla neznanska žalost in raztrgal sem svoje pisanje. V verze bi
rad izlil svoj obupni položaj, pa se nisem drznil. Utegnili bi me
spet zasačiti in bilo bi še huje.

Študij ob sobotah je bil krajši, ker smo imeli še pred večerjo
pridigo z večernicami. Proti koncu je prišel ravnatelj v našo
učilnico in kmalu potem je pozvonilo. Zgrnili smo se v kapelo.

Sedel sem v drugi klopi na levi pri zidu. Tam spredaj na naši
strani je bila na pridvignjenem prostoru miza, izza katere so nam
pridigali.

Topot je pridigal ravnatelj.

Ne spominjam se, ali je bil drugi dan evangelij o izgubljenem sinu, vem le, da je ravnatelj porabil to priliko in dolgo, dolgo govoril o njej.

Nič ga nisem gledal, samo s povešeno glavo sem ga poslušal in bilo mi je, ko da seka drva na meni. Vsaka beseda je bila udarec, ki me je zadel. »Samo radi mene, samo radi mojega prestopka pridiga danes to!« sem bil prepričan in sproti rdel, ker sem še mislil, da gledajo vsi name.

Ko je končal, sem se oddahnil in se zamislil. Hitreje kakor sicer so mi minile litanije, hitreje so odpeli Tantum ergo in Genitori, že je zvončkljalo, že je bil blagoslov, že je odšel ravnatelj za ministrantoma v zakristijo in že so se praznile klopi po vrsti od osmošolcev, ki so bili v zadnjih na desni, preko sedmošolcev in šestošolcev in petošolcev na isti strani in onih od četrte do druge na desni.

Prišlo je do naše klopi. Vstal sem in odšel za drugimi, a ne na hodnik pred refektorij, kjer smo vedno čakali na ravnatelja, da je on prvi vstopil, za njim prefekti in potem mi po vrsti. Do prvih pultov v učilnici sem šel in tam zaokrenil na levo skozi stranska vrata, ki so držala v hodnik pred zakristijo. Tam sem obstal in čakal.

Ravnatelj je stopil iz zakristije. Nič nisem čakal, da bi se ustavil in me vprašal, kaj hočem. Približal sem se mu, se mu poklonil in začel:

»Gospod ravnatelj, kakor se je vrnil izgubljeni sin k svojemu očetu, tako prihajam jaz k vam in vas prosim, da bi mi odpustili...«

Toliko in nič več, samo ves potrpt sem stal in gledal ravnatelju v obraz. Videl sem, da se mu je strogi obraz umilil, v očeh mu je zalesketalo:

»Naj bo.« je rekel mirno, »a glejte, da se spet kaj takega ne ponovi!«

Poklonil sem se mu in odšel je po hodniku proti refektoriju, jaz pa v učilnico in po ovinku dalje, da ne bi moral vstric njega in še kaj govoriti.

Vse teže dveh dni, ki je tako usodno pritiskala name, da sem že računal z vsemi možnostmi, sem se srečno oprostil in najrajši bi zavriskal.

Ko so zvedeli po zavodu, kako sem ravnatelja omehčal in se rešil, mi skoroda niso verjeli, potem pa so me prepričevali, da sem prevejan in da bom dober politik.«

V. ZGODBA O RDEČIH ROŽAH

Večerilo se je, ko me je vedla pot k tebi po tihi dolini ob sanjavo šumeči reki. Sanjav sem postal tudi jaz in bilo mi je, ko da grem iz Kobarida proti domu. Tam ob cesti se je belila izmed zelenja hiša in izpred nje se je glasil srebrn deklinški smeh in ko sem bil mimo, je šla za menoj pesem:

Na svetu lepše ljubezni ni,
kot je ljubezen študentovska...

V napevu in besedi je dihala življenje slovenskega študenta od včeraj in danes; od včeraj bolj, kajti tragika razdvojenega srca, ki bi rado zadovoljilo mater in ne zmore žrtve, je našemu študentu danes le še pravljica...

Poslušal sem pesem - nalašč sem postal, zvil cigareto in šel, kakor da se mi nikamor ne mudi. Ni še dobro izzvenela v prijetni večer, ki mu je zasvetila prva zvezda, ko sem obstal. Moja mladost je prišla za menoj. S pesmijo je prišla tam izpred one bele hiše tako hrepeneča in zasanjana in videl sem tretješolca, kako sedi v deškem semenišču v Gorici 14. oktobra 1905 za pultom in piše:

Jaz bi rad rudečih rož,
jaz bi rožmarina rad,
z rožami bi rad ljubezni,
z rožmarinom bi rad nad...

Dekle, daj mi rož rudečih,
dekle, rožmarina daj,
da bom sanjal o pomladi,
da bo moj mladosti maj! —

Rož rudečih zame nimaš,
rožmarina tudi nič? —
Žalostno je srce moje,
žalosten sem jaz fantič...

Nič ne misli na ravnatelja in njegove besede: »Kaj le mislite, da se ukvarjate v teh letih s takimi stvarmi,« nič mu ni mar, da ni hodilo ravnatelju niti od daleč na misel, ko je bil osmošolec, da bi pisal romane in pesmi o dekletih, tudi na to ne misli, da bi ga utegnili zasačiti in bi imela druga zaplemba hujše posledice

nego ona v prošlem letu... Sto pesmi in več je od tedaj že napisal in tiskane so tudi že - pa bi se bal in si dal dopovedati, da je pesem neumnost? Ne!

»... žalosten sem jaz fantič...« se je gubil odpev skozi mrak in ko sem prišel za ovinek, sem bil spet popotnik in se nasmehnil mladi sentimentalnosti...

Glej, one dni pač nisem mislil niti v sanjah - čeprav so bile visokoteče - da bodo kdaj ljubljanske preparandke³⁵⁾ in ljubljanski študentje peli na Gorenjskem hrepenenje goriškega tretješolca, ki je kar tako slučajno zahrepenel po rdečih rožah. -

Poslušaj!

Prišel je september, počitnice so minile in meglene jutra sredi meseca sem se poslavljaj od doma in šel preko rosnega polja v sosedno vas, v Staroselo. Tam je bil voznik, ki je vsak teden »fural« v Gorico in dovažal vse, česar ni bilo v Kotu. Prejšnji večer je bil že v naši vasi in je odpeljal moj kovček.

Ko sem prišel v Staroselo, je bil voznik že vpregel. Voz je bil napolnjen z vsem mogočim. Ob ročicah so visela zaklana teleta izpod storje, ki je bila preko lesenega ogrodja poveznjena čez voz, zakaj vreme ni kazalo lepo. Ob vozu sem ugledal bledega mestnega dekliča, na pragu preparandije³⁶⁾ je stalo, in njeno teto, ki je bila nekaka potovka prekupčevalka. Pozdravil sem in bil v zadregi.

Teta je bila zgovorna in je rekla, da bo lepše, ko nas bo več. Dekle je molčalo in zavihalo nos, zakaj mestno je bilo in visoko in nemara ga je bilo sram, da se mora peljati na takem vozu. Ni pač pomislilo, da je njena mati tudi Kotarka in da se je mogoče na prav tem vozu peljala nekoč v Gorico, ko je šla služiti...

»Zdaj pa le na voz v imenu božjem!« je rekel voznik in postal pred konjema.

Zlezli smo pod storjo³⁷⁾, kjer je sedelo še par ženic potovk, in sedli na deske, pregrnjene s koci.

Voznik je napravil pred konjema križ z bičem, ju pognal in stopal ob njima, dokler ni privozil iz vasi; potem pa je sedel k nam.

Zenske so klepetale in klepetale in prerešemale ves Kot od Kobarida do Breginja. Dekle je pozabilo, na kakšnem vozu se pelje, in se je smejal, jaz sem pa slonel ob kraju in gledal cesto in obnavljal spomine na vse poti v Kobarid, ki se je kmalu pokazal tam pod Sv. Antonom. Prazen je še bil, ko smo zavili mimo velike

Pagliaruzzi jeve hiše na trg in zaobrnil ob košarici in farar cerkvi proti jugu in mimo pokopališča, na katerem počiva Krilan³⁸). Obiskal sem ga bil med počitnicami in tedaj sem tudi slišal, da je Gregorčič na tem pokopališču zamislil ono veličastno pesem »Človek nikar!«

Cesta je do Mlinskega padala in voz je drdral, da bi se ženske vpiti, če so se hotele slišati. Pogledal sem jih in se zasmejal. Tudi dekle se je nasmehnilo in dregnilo teto, češ, naj ne kriči tako.

»Saj se drugače ne slišimo!« je odgovorila teta.

Tedaj se mi je zazdelo, da bi le spregovoril z dekletom. Samo kaj? Tam onkraj ceste je tekla z nami bistra in bodra Soča, nad njo se je v prvih jutranjih žarkih svetil s holma Sv. Lovrenc in tam gori v rebri pod visokim Krnom je v cerkvi Sv. Duha na Libušnjem zvonilo.

»Poglejte, gospodična, tam gori je Libušnje!«

»Prosim?« je rekla, čeprav sem bil dovolj glasen. Očividno ni vedela, kam bi z mojim opozorilom.

»Gregorčič je tam gori doma, to se pravi, kake pol ure više, na Vrsnem, ki se tu še ne vidi, a spada pod Libušnje.«

»Tako?«

»Ali poznate Gregorčiča?«

»Ne.«

»Jaz ga pa poznam. Skoraj vsak dan sem ga videl v Gorici. Lansko leto sem bil v Jeretičevi trgovini tik njega. Razglednice je kupoval, goriške bi rad. Vse je pregledal in na koncu je bil jezen in rekel: »Nič! Dokler ne boste imeli razglednic s slovenskim napisom, ne pridem več k vam!« Na vse načine so se opravičevali, da so jih imeli in da so pošle in naj oprostí - a je vendar odšel užaljen.«

»?...«

»Kaj pa, gospodična, ste brali njegove poezije?« sem hotel vedeti, ko sem videl, da jo je spravilo moje navdušeno pripovedovanje do začudenega, vprašujočega molka.

»Ne,« je bila spet kratka.

»Nobene pesmi?«

»Ne vem, se ne spominjam. Če smo v šoli katero brali...«

Zdeklamiral sem ji »Soči«, a sem ugotovil, da je voznika, ki se je obrnil in poslušal, bolj zanimala kot njo. In sem potem

obmolknil in molčal do Volč in Čiginja in Ročinja, ko je bil za nami že poldan. Majčkeno jo je imelo in ko smo v ročinjskem klancu stopili z voza, da bi konji laže izpeljali, je le spregovorila:

»Soča je res lepa!«

»Lepa!« sem rekel in potem sem govoril o jabolkih in hruškah in grozdju, ki da je vse bolj zgodnje ko pri nas - in čudno, jezik se je gospodični razvezal.

Da je žejna, je povedala in da bi rada kak grozd. Skočil sem s ceste do bližnje brajde, da bi ji ustregel, pa sem obstal. Trgali so. Prazen se nisem maral vrniti, pa sem se opogumil in prosil kmeta.

»Ne enega, dva ali pa tri, kolikor hočeš pa vzemi, saj vidim, da si študent kakor naš, ki je že tudi odšel v Gorico!«

Vzel sem dva grozda in se zahvalil ter odhitel na cesto.

To je bilo dekle veselo! S sladkostjo jagod je postala še njena beseda sladka in z zanimanjem in sočutjem me je potem poslušala med Kanalom in Plavmi, kako sem se prošlo leto tod na bovškem vozu ovedel, da sem okraden, a je bila vsa preiskava po orožnikih zaman in zaman vse moje solze in zaman potem tudi zaslíševanje na goriški sodnji . . .

Noč je že bila, ko smo prišli v Gorico in smo se poslovili.

Zakaj sem ti pripovedoval vse to?

Ko sem bil spet v zavodu, mi je bilo prve dni neznansko tesno in pusto in misel za mislijo se je spovračala na počitnice v gore in spomin za spominom je vstajal in v njem je bilo vse lepše kot resnica, vredno sanj in hrepenenja. Tudi onega dekleta sem se spominjal, čeprav ga potem nisem več videl. Kupil sem lepo razglednico in napisal nanjo dvokitično pesem: Jaz bi rad rudečih rož. Zadnji vrsti prve kitice sta se tedaj glasili: »roke bele, roke nežne, kje ste roke nad?« Lepo sem vse napisal in razglednica je šla na pot - k bledemu, visokemu dekliču . . .

Medtem ko sem čakal na odgovor, sem se hotel še drugače postaviti. Še enkrat sem prepisal pesem in jo z drugimi vred odposlal »Zori«, ki so jo izdajali visokošolci na Dunaju.

Teden je šel, šla sta dva in oktobra sem šele dobil dekletov odgovor. Pisala mi je karto in jo naslovila - hvala Bogu! - na gimnazijo. Bral sem: »Take neumnosti ne razumem in jih pišete lahko hribovskim bunkam!«

Potem sem čakal »Zore«. Ko je prišla, zelene platnice je imela, sem jo hlastno odprl in zastrmel v drugo stran platnic. Tam sem bil. Prav celo stran je porabil zame I. M. (ohorov) - Pregelj in mi z neznansko učenim aparatom in prikritim porogom mrevaril poslane pesmi. Tudi ob Rdeče rože se je obregnil. Začetna verza sta mu bila všeč, a z »belimi, nežnimi rokami nad« ni vedel kam. »Sicer Vam radi postrežemo z rožami,« je dostavil, »a kaj porečete k prislovcici »Keine Rose ohne Dornen!«³⁹⁾.

No, nauk je prišel prepozno - rož nisem dobil in pesem je bila tudi že drugačna!

Kam ž njo? Takšno, kot je bila potem, ko sem mesto rož dobil - koš, sem mislil, da mora sprejeti še tako hud urednik, saj sem si domišljjal, da sem bral mesec za mesecem v revijah dosti slabših. Ugibal sem in ugibal.

Zofki? - »Domačemu prijatelju«⁴⁰⁾ Saj sem ji poslal že nekaj in je odgovorila, da natisne. Pa ni še nič! Kadar bo, potem...

O božiču sem bil doma in na novega leta dan sem dobil »Domačega prijatelja«, ki je bil za sotrudnike tiskan na boljšem papirju, in v njem sem bral svojo »Pesem bednih,« ki je socialistično trpka in polna gneva do kapitalistov, ki izmozgavajo tisoče...

Doma sem že prepisal iz notesa Rože in še kake štiri pesmi in romale so v Prago k Zofki Kveder Jelovškovi za »Domačega prijatelja«.

Šel je mesec in koncem prvega tedna v februarju dobim pismo. Značilna, krepka in odločna pisava mi je bila že znana. Zofka mi je pisala. V kuverti sem dobil karto s fotografijo Frangševskega reliefa »Bogoslovje«.

»Velecenjeni gospod! - Vračam Vam Vaše pesmi - pridržala sem dve. - Zelo me zasipajo ljudje s poezijo, a listič naš je majhen. - Talent imate pač. - Veste, kaj bi rada. Čitajte Kranjčevičeve⁴¹⁾ pesmi. - Lahko jih dobite na posodo v Gorici. (Izšle so v hrv. Matici). Nekatero njegove pesmi se mi zde najlepše, kar sem jih sploh kdaj čitala. - Videli bode, kako globok je ta poet. - In če morete, čitajte Dostojevskega⁴²⁾ - ali celega. - Ne bo Vam v škodo!

Pozdravljam Vas lepo!

Zofka Kveder Jelovškova.«

Vesel sem pregledal vrnjene tri pesmi - Rdečih rož ni bilo - in moje veselje je rastlo in prehajalo v samozavest in ponos.

»Kaj ti, blede dekle, ki ne poznaš Gregorčica, ki nisi bralo njegovih Poezij, zate so pač Rdeče rože neumnost, ki je ne razumeš. A Zofka, ki je sama pisateljica, ve, da so pesem, in priobčila jih bo! To boš zijalo, blede, domišljavo dekle!«

Drugi dan sem že naprosil prijatelja Željka Vižintina, ki si je izposojal knjige v »Prosveti« v Trgovskem domu, da mi je prinesel Kranjčevića. In sem ga bral in bral in bil Zofki hvaležen. Tudi Dostojevskega sem bral. Sproti sem ga kupoval in prebral vsega, kolikor ga je izšlo v Reclamki⁴³).

Šli so meseci in lepega dne dobim »Domačega prijatelja« in v njem pesem »Jaz bi rad rudečih rož« - pod psevdonomom, kajpa. In še par dni je šlo in prišel je na gimnazijo pismonoša z denarjem. Poznal me je že in je prišel kar pred razred v drugem nadstropju. Poklical me je, že kar sam pripravil tintni svinčnik, potegnili z mokro gobico, ki mu je visela ob torbi, preko nakaznice in podpisal sem se. Izročil mi je 3 krone in še odrezek, na katerem sem bral: »Vaše blagorodje! Pošiljamo Vam honorar za priobčeno pesem »Jaz bi rad rudečih rož« in priporočajoč se Vam beležimo z velespoštovanjem . . .«

Kaj naj še povem?

Popoldne sva s prijateljem Fonom - v Rusiji je revež izginil - »špricala« neobvezno italijansko uro in jo udarila z »Domačim prijateljem« in honorarjem v Svetoantonsko ulico v gostilno, kjer je živela prijateljica bledega dekliča, ki ni hotel razumeti neumnosti . . . Prijateljica se je za »neumnost« zanimala in prosila me je, naj ji pustim list, da pokaže sošolki . . . Triumfiral sem in se s prijateljem »triumfalno« vrnil v zavod . . . Vrtar Janez je imel študente rad in nama je šel na roko. Pri njem sva pustila vsak svoj klobuk in potem, kot da sva že z drugimi prišla domov, krenila ob zidu med gredami do vode v spodnjem koncu - saj sva je bila res potrebna, ko sva pravkar poveznila zadnjo kupico tekočine - in avantura⁴⁴) je bila srečno za nama! -

Taka je zgodba o Rdečih rožah. Mogoče bi se niti ne spomnil nanje, če bi jih ne bil slišal peti, ko sem prihajal sem gori k tebi, ker danes mislim na druge rože, ki mi vse lepše cveto . . .

VI. ZGODBA O TEM IN ONEM IN ŠE O POČITNIŠKEM POTOVANJU

Četrta šola - oslovski most so ji rekali - je bila za mano. Pogibeljnih dogodkov ni bilo, a vendar mnogo takih, ki so vsak zase zgodba.

Povedal bi ti lahko o epidemiji polhovk, s katerimi smo hoteli pričati svoje slovenstvo, a so nam jih v zavodu prepovedali, kar pa ni dosti izdalo, zakaj iznajdljivi smo bili in jih vendar nosili. Do vratarja s klobukom - od vratarja v mesto s polhovko! Če se prav spominjam, nas je navdušil za polhovke Meško, ko smo videli v »Domu in svetu«, kako lepo se mu poda . . .

Potem nas je zgrabila epidemija tamburic. Vseh instrumentov bi se lahko v zavodu učili, priganjali so nas celo - pa nismo marali. Navdušili smo se za tamburice, ki so nam bile kot narodno jugoslovansko glasilo - simbol. Naročili smo si jih in brenkali v vseh kotih in vogalih, da je bilo veselje - a v nemalo jezo ravnateljevo, ki nas je grdo gledal . . .

Iz slovenstva in jugoslovanstva smo šli v slovanstvo: tekmovali smo, kdo se bo prvi naučil ruščine. Jaz sem imel smolo - zaplenili so mi rusko slovnico.

Pisal sem to leto ko nor. V gimnaziji smo izdajali »Razvoj«.

Vse, kar sem v njem priobčil, je še med letom izšlo v »Domačem prijatelju«, »Slovanu« ali v »Omladini«. ⁴⁵⁾

Povedati moram, da se mi je »Zora« zamerila. Urednik je hotel vedeti, v katerem razredu sem - ker dotlej sem se označeval previdno »stud. gymn.« ⁴⁶⁾ Ko sem se izdal, da sem četrtošolec, je postala urednikova beseda vse bolj pokroviteljska in omalovažujoča, kar se mi je zdelo zamalo. Šel sem med radikalce ⁴⁷⁾, ki so prejšnje leto začeli izdajati »Omladino«. Agitiral sem zanjo in dobil kakih trideset naročnikov, obenem ji pošiljal svoje pesmi, ki jih je priobčevala od številke do številke.

Tudi na prozo sem se spravil in začel priobčevati podlistke v »Gorici«.

V zavodu in na gimnaziji so splošno vedeli, da pišem, in oprijelo se me je ime »poet«. A to slavo sem često drago plačal, zlasti pri matematiki. Profesor matematike je bil posebne vrste mož. Zbadljivo zabaven se je bril norea iz vsega, a je bil le dober.

»Sie, sie, sie, sie!..« ⁴⁸⁾ je včasih šlo izza katedra v skali vseh

glasov, da bi dobil pravilen odgovor. Zgodilo se je, da je tak »Sie« prišel tudi do mene in me dregnil s posebno ostjo:

»Sie, der schwarze Dichter dort in der vorletzten Bank!«⁴⁹⁾

Ob krohoto sem vstal in zijal v formulo na tabli, kateri nisem vedel kot drugi kaj pripomniti. Druge je pustil, da so se mirno usedli, mene je posebej počastil, preden je znova začel s svojo skalo:

»Setzen Sie sich und dichten Sie weiter!«⁵⁰⁾

Nekoč je poklical k tabli mene in Fona - najboljši matematik je bil, točen in soliden ko dobra ura. Ne da bi naju pogledal, je zavlekel:

»Also: der erste Esel und der zweife Esel!«⁵¹⁾

Po razredu smeh.

Pogledala sva se s Fonom in ugibala, kdo naj bi bil prvi osel, ki naj začne. Nisva se mogla odločiti in vsaj jaz sem razmišljal, kaj je bolj ponižujoče: prvi ali drugi osel... Pa je začel potem profesor kričati in tuliti, kot bi zavijal volk; planil je pokonci, butnil Fona k tabli in tako rzsodil in naju opredelil...

Osl! pa le nismo bili! Pomisli, da smo se spomnili Stritarja⁵²⁾ ob njegovi sedemdesetletnici. K S. Gregorčiču smo šli, da nam je dal naslov, in v Aspang⁵³⁾ je šla dolga navdušena brzojavka...

Tako smo živeli in doživljali in uganili še to in ono in šolsko leto se je zaobrnilo in ga je bilo konec. Lepega popoldneva koncem junija smo se Gorjani s Tolminskega razigrano veseli zbrali na Katarinijevem trgu v gorenjem koncu mesta, kjer nas je čakala žardinijera⁵⁴⁾ v bližini Gregorčičevega stanovanja.

Polde Kemperle - Jud smo mu pravili - je imel glavno besedo, zakaj on je vsakokrat organiziral potovanje o božiču, veliki noči in koncem leta. Železnice še ni bilo - ono leto so bohinjsko dokončavali - pa smo se vendarle z žardinijero prijetno vozili. Kakor hitro smo bili v vozu in nam ni mogel nihče blizu, se je oglasila slovenska pesem, ki ni zamrla potem do Kobarida, kjer je bila končna postaja.

»Kaj nam pa morejo...« smo jo udarili in tedaj sem videl, kako se je pojavil na oknu S. Gregorčič in nas gledal in gledal za nami, ki smo mladi in veseli odhajali v njegov planinski raj... Ali se je zamislil ob našem veselju v svojo mladost in se spomnil onega 29. avgusta 1863, ko so se pravtako zbrali goriški višje-gimnazijci, najeli voz in se peljali v Gore, da mimogrede priredijo

v tolminski čitalnici »besedo«⁵⁵). Videl je dni, ki so bili, in spomnil se je gotovo, kako so jih Tolminci slavnostno sprejeli z govorom in z zastavo, kako so navdušeni odkorakali v čitalnico, kjer je on - osmošolec prvi nastopil in deklamiral svoj »Pozdrav Tolmincem«, ki je domoljubno občinstvo razvnel in ga je bil dr. Karel Lavrič⁵⁶) posebno vesel, ko je videl, kako mladi domorodci gorijo za narodno reč in kako lepo krasnoslovijo ...

Tudi drugi so ga opazili in izzivalnorazposajena popevka je zamrla in ubrali smo njegovo »Eno devo le bom ljubil...«, da bi ga vzveselili in bi nas bil vesel ...

O te študentske poti po Soški dolini! Kdor jih je doživel, jih ne zabi in jih še v sanjah obnavlja. Pesem, vesela beseda, smeh, sonce, bela cesta skozi prijazne vasi ob Soči, prve ure prostosti in razigranosti: bogato plačilo za mesece dolgo uklenjenost ...

Dober mesec sem bil doma, pa sem šel spet na pot.

Gospod mi je bil obljubil, da pojdeva z novo železnico na daljše potovanje, če dobro zvršim nižjo gimnazijo, in je držal besedo.

Železnica je stekla v začetku julija in zadnji dan meseca sva že zarana sedela v kočiji, ki je oddrdrala po beli cesti proti Sveti Luciji. Dosegla sva jutranji vlak, ki je zasopihal v Baško dolino. Ves čas sem bil ob oknu in gledal pokrajino: nov svet se mi je odpiral. Videl sem Podmelec, kjer je menda že tedaj župnikoval Ivan Kovačič-Soški⁵⁷), avtor »Kovačevega študenta«, videl Knežo, odkoder je izšel Andrej Smrekar⁵⁸, prvi in največji slovenski ameriški pesnik, švignili smo mimo Grahovega in Hudejužne - župnik-glasbenik Jan. Kokošar⁵⁹) je bil tu doma - in že smo bili v Podbrdu, zadnji goriški postaji.

Dvakrat, trikrat je potem puhnila lokomotiva in švignili smo v predor, ki ga ni hotelo biti konec. Moje pričakovanje je bilo veliko. Sanjal sem o Bohinju, kar sem bral Prešerna in se seznanil z Melkijadom v Nemcigrenovi Hoji na Triglav, in težko sem čakal, da ugledam klasični svet, v katerega se je zatekel Črtomir, kjer je živel Vodnik in imel Zois svoje plavže in je Mencinger »vlekel«
Erjavca in Valjavca ...⁶⁰)

Ko smo bili iz predora, sem spustil okno in bil vesel gorenjskega zraku in pokrajine. Gledal bi jo in gledal, a vlak je oddrvel in navdušenje je še rastlo, ko se je razprostrlo in zalesketalo pred

menoj v poletnem soncu Blejsko jezero. Najrajši bi izstopil in strmel vanj, a gospod je bil gospodar: moral sem naprej do Otoč in na Brezje. Spotoma sem videl oddaleč Vrbo, Prešernovo »drago vas domačo«, ki bi jo tudi rad obiskal, a gospodu ta moja želja ni bila kar nič všeč.

»Nemara si že bral Prešerna?« me je vprašal in ko sem mu pritrdil, je zmajal z glavo, rekel pa nič . . .

Na Brezjah sva prenočila in se drugo jutro, ko sva se za slovo še enkrat priporočila Mariji Pomagaj, vračala peš na Bled. Moje veselje je bilo neznansko, ko sva se zibala v čolnu »tje na otok, z valovi ves obdani«, in še gospod je bil tako prevzet, da je začel peti - čeprav je bil slab pevec - Huberjev »Otok bleški . . .«

Kakor omamljen sem bil od tolike lepote. Ko sva popoldne šla od Petrana proti postaji, sem se spet in spet ozrl, da bi si vtisnil vso to lepoto in bi mi ne izginila nikdar več.

Na postaji sem se zdrznil, kakor bi padel iz nebes. Ne vem, kaj bi vse rajši doživel, kakor da srečam tu in še v družbi z gospodom - ravnatelja deškega semenišča! Gospod je začel z njim govoriti. Po prvih besedah mi je namignil, naj stopim na peron, onadva pa sta ostala v čakalnici in govorila in govorila. S perona sem ju prikrito opazoval skozi okno in po ravnateljevih kretnjah sklepal, da me ne hvali . . .

Ko sta prišla z menoj, sta bila oba prijazna - ravnatelj celo bolj ko gospod . . .

Prisopihal je vlak in ko se je ustavil, sva z gospodom vstopila v tretji razred. V splošnem oddelku je bilo vse polno. Gospod je pogledal v sosedni kupe, kjer je dobil prostor, jaz sem pa ostal v splošnem in se nenadoma vzveselil. Pozabil sem na ravnatelja in nič več nisem ugibal, kako me je gospodu opisal, kajti v kotu ob oknu sem ugledal - S. Gregorčiča, ki se je tedaj vračal od svojega prijatelja Jakoba Aljaža⁶¹). Videl sem, da je poleg njega še nekaj prostora, pa sem se priril do njega, ga pozdravil in prosil, če smem prisesti.

Dovolil mi je in ves srečen sem sedel ob njem in govoril z njim do Sv. Lucije, kjer je tudi on izstopil. Namenjen je bil v Tolmin. Tolminci so ga pričakovali in mu prišli nasproti s kočijami. Ko sem hitel, da dobim sedež zase in gospoda v žardinijeri, ki je vozila do Kobarida, sem videl in slišal Tolmince okoli vozov

prvega razreda, ki so čakali pesnika. Stopil sem k njemu in mu povedal:

»Gospod pesnik, Tolminci vas iščejo. Slišal sem, da so prišli s kočijami po vas!«

»Tiho bodite, pa pokažite mi, kateri omnibus vozi do Tolmina,« mi je rekel in me vprašal in stopil hitro za menoj skozi vrvečo množico.

Pokazal sem mu tolminski omnibus in čeprav je bil že natrpan, se je stisnil vanj in se ni zmenil za kočije, ki so ga čakale...

Videl in spoznal sem: Gregorčič je sovražil vsako oficialnost.

Pod večer sva se pripeljala z gospodom domov. Drugi dan je prišel gospod k nam. Mene ni bilo doma - pa je bilo mogoče še bolj prav. Mami je povedal, kar mu je zaupal ravnatelj. Želel je, da bi me prijeli in mi izbili iz glave vse navdušenje za lepo knjigo ter naj bi opustil neumno pesnenje.

Mama je obljubila, a obenem pripomnila, da dobim za pesmi, ki mi jih tiskajo, večkrat kako krono.

»A tako?« se je začudil gospod, ki je znal ceniti denar. »Potem pa naj le piše, samo naj gleda, da ne bo kaj napak!«

Tako se je zgodilo, da me ni mama nič pregovarjala, naj bi opustil pesmi, in tudi z gospodom sva ostala prijatelja kljub temu, da se je srečal z ravnateljem na Bledu in slišal, da hodim svoja pota...

VII. ZGODBA O NEOPRAVIČENI URI

V peti šoli smo imeli za razrednika neznansko strogega profesorja, ki ni bil nič manj zagrizen nemški šovinist. Bil je eden izmed onih, ki so gradili znani germanski most do Adrije. V razredu smo bili združeni Slovenci, Italijani in par Nemcev in nič ni prikrival svojih simpatij: Nemci so mu bili Benjaminčki, Italijane je gladil, nas je pa lovil, smešil in zbadal in pri tem užival. Še danes se ga z jezo spominjam. Vse bi pozabil in mu odpustil - enega mu ne morem odpustiti, pa naj bi se skliceval na disciplinarni red ali na karkoli - tako ne bi smel nastopiti...

To pa je zgodba o neopravičeni uri.

Izza petka 16. novembra 1906, ko smo zvedeli, da je Simona Gregorčiča zadela kap, smo bili vsi vznemirjeni in v upu in strahu

smo čakali, kako bo s pesnikom. Čez dober teden, v soboto 24. novembra, smo izvedeli, da je umrl in zadnjo uro so nam po okrožnici sporočili, da se v ponedeljek 26. novembra ob 8. udeleži zavod pogreba, nakar se bo vršil pouk ko navadno.

Gorica se je odela v črno in na Gorišček - Katarinijev trg - so se začele zgrinjati množice iz mesta, iz okolice, z dežele, od vsepovsod.

Ob sobotah popoldne smo hodili semeniščani na izprehod. Ta dan nismo šli. Dovolili so nam, da smemo iti kropit pesnika.

Prišli smo pred hišo žalosti. Dolga, na zunaj dolgočasna enonadstropna hiša je bila - odkar je stekel v Gorici tramvaj, je ni več - in pred njo se je gnetlo ljudstva, ki je prihajalo in odhajalo skozi velika vrata. Vsi so bili potrti, žalostni . . .

Vstopil sem skozi vrata in videl onkraj dvorišča vrt, v katerem je rasla stara cipresa in se dvigala preko strehe. Zavil sem na levo v nadstropje po lesenem stopnišču, ki je bilo ta dan preozko, kakor je bil preozek tudi hodnik, s katerega se je prišlo v pesnikovo stanovanje. Na hodniku sem srečal kneza in nadškofa dr. Fr. Sedeja, ki je bil pesnikov prijatelj in mu je ponudil še isto leto, ko je postal škof, stanovanje v svojem dvorcu, a je pesnik ostal le rajši v hiši, v kateri se je nastanil, ko je po boleznih 1903 prodal svoj »hrib« na Gradišču in se preselil v Gorico.

S hodnika nisem mogel takoj v vežo. Prenapolnjena je bila, ker so bila iz nje na desno odprta vrata v pesnikovo hišno kapelico, ob kateri so se ljudje ustavljali; soba, kjer je ležal pesnik na mrtvaškem odru, pa je bila tudi pretesna, da bi se mogli vsi zvrstiti vanjo.

Pod pritiskom navala, ki je bil s stopnišča vedno večji, smo se, kar nas je bilo v ospredju, le zrinili v vežo in preden smo prišli v sobo, smo si ogledali kapelico. Na oltarju je bilo še vse prav tako kot oni dan, ko je pesnik začutil slabost in odstopil. Mašna knjiga je bila na epistolski strani, mašni plašč pa tudi zgrnjen na oltarju . . .

Tam pa je bila ona »nizka soba, a v sobi, blede sveč svitloba . . .«

Spraznila se je nekoliko in vstopili smo. Orosile so se mi oči, ko sem prijel za oljkovo vejico in poškropil pesnika. Vse je bilo tako, kot je pel in se videl:

Mej svečami pa spava mož,
bled mož, ogrnjen s plaščem črnim,
ki s trakom je našit srebrnim;
on trdno spi, nevzdravno spi,
strudila ga je težka hoja.
Moža pa množica ljudi,
z mladiko oljkovo kropi,
želeč mu večnega pokoja...«

V črno zastirta soba je bila polna južnega zelenja in vencev in cvetja in Sokoli so stražili velikega mrtveca. Molil sem in obenem ugibal, kaj vse je nesel še pesnik s seboj, in mislil na njegovo VI. posmrtnico in na vse, kar sem slišal zadnje dni, ko so pravili, da je pripravljaval nov zvezek svojih Poezij... Še enkrat sem ga pokropil in ga pogledal s solzami v očeh...

V nedeljo smo slišali, da so prišli k pogrebu iz vseh strani Slovenije, med drugimi tudi Aškerc, Medved in Meško⁶²). Ah, kaj bi dal, če bi smel ta dan v mesto! Od jutra do večera bi oprezoval, da bi te naše pesnike vsaj oddaleč videl!

V ponedeljek ob pogrebu sem jih le.

Ob osmih je bil ves Katarinijev trg prepoln pogrebcev, ki so se zgrnili v žalni sprevod, kakršnega še ni videla Gorica. Šole so ga začele. Davno smo že bili na Travniku pred cerkvijo Sv. Ignacija in se postavili v vrsto, a spreveda še ni bilo konec. Ko smo tako stali, smo opazovali udeležence in tedaj so mi pokazali Aškerc, Medveda in Meška, o katerem so mi povedali, da je zelo prijazen in ljubezniv. Izvedel sem, da so ga preparandke kar na cesti oblegale s svojimi albumi in bile do neba srečne in vesele, ko so dobile, če že ne kakega verza, vsaj njegov podpis.

Ko se je zgrnil sprevod v cerkev in so opravili cerkveni obred, smo krenili spet po istih ulicah na Katarinijev trg, kjer sta se poslovila od pesnika profesorja Iv. Berbuč in v imenu mladine dr. K. Ozvald⁶³). Po Berbučevem govoru je zapelo »Glasbeno in pevsko društvo« pesnikovo najljubšo pesem »Nazaj v planinski raj...« Nepregledna množica jo je poslušala in ihtela in ihtenje je prešlo v glasen jok, ko so krsto preložili na drug voz, ki se je zganil in peljal pesnika v planinski raj tja gori k Sv. Lovrencu »na griček zeleni ob Soči, mrtvim živo šumljajoči...«

Pogrebcu so se vračali v mesto - tudi študentje. Meni ni dalo srce. Pozabil sem na šolo in vse in šel za vozom, ki je peljal pesnika domov, do Solkana, kjer so ga sprejeli solkanski občinski

svet in čitalničarji z zastavo in žalno pesmijo. Oni pogrebci, ki so prišli še do sem, so si v spomin utrgali kak list ali cvet iz vencev in tudi jaz sem ga . . .

Dolgo sem še gledal za mrtvaškim vozom in ko je izginil za ovinkom, sem se vračal v mesto. Ko sem tako šel, sem dotekel Meška. Pozdravil sem ga in ker mi je ljubeznivo odzdravil, sem se mu približal in se mu predstavil. O Gregorčiču sva govorila in potem o Gorici in o študentih. Pohvalil nas je in povedal, da je spoznal, kako se zanimajo za književnost. Tedaj sem se mu tudi jaz izdal in je bil še bolj ljubezniv in me je bodril in vzpodbujal. Ne vem, koliko časa sva hodila po Gosposki ulici, po Travniku in Šolski ulici. Nič nisem pomislil, da ga mogoče zadržujem, on pa ni hotel kaliti mojega veselja, saj je gotovo videl, da mi kljub žalostnemu dnevu le žarijo oči, ko sem ob njem. Končno me je pa le rahlo opozoril, da ima še druga pota.

»Kaj pa šola?« je vprašal.

Iz zvonika Sv. Ignacija je udarilo tri četrt.

»Tretja ura gre zdaj h koncu. Zamudil sem, pa nič ne de, se že opravičim.«

»Pa bo le prav, če greste k pouku,« je rekel mehko in mi dal roko.

»Ali bi Vam smel včasih kaj pisati pa Vas prositi za kak svet, gospod pisatelj?« sem prosil.

»Prosim, prosim, veselilo me bo, saj imam vas Goričane rad! Zbogom!«

In odšel je po Šolski ulici in zavil okoli Travnika k »Jelenu«, jaz pa v gimnazijo.

Kakor hitro sem prestopil prag in se nameril v prvo nadstropje, me je zazeblo in čim bliže sem bil razredu, tem počasnejši je bil korak. Ob vratih sem obstal in ugibal, ali bi vstopil ali bi se vrnil in se potem drugi dan kako opravičil. Zoprni, naduti razrednikov glas, ki je rezko odmeval izza zaprtih vrat na hodnik, ni obetal nič dobrega.

»Opravičim se, povem mu, kako in kaj - pa naj napravi, kar hoče!« sem se odločil in odločno vstopil.

Součenci so se ozrli in iz slovenskih oči sem bral, da nisem prišel pravi trenutek. Razrednik, ob katedru je stal in se opiral s komolcem nanj, me je strupeno gledal. Preden sem prišel do njega, da bi se opravičil, je siknil kakor gad, da ni treba nikakega

opravičevanja, da je šola več kot pogreb kakega malopomembnega pesnika, za katerega je bilo pač dovolj, če mu je zavod žrtvoval dve uri . . .

»Neopravičeno uro in posledice pripišite sebi in svojemu navdušenju za vašega pesnika!« je zaključil v svoji trdi nemščini.

Sedel sem. Po razredu mir, kakršnega ni bilo ne prej ne slej. Onemu sošolcu, ki ga je nato dalje izpraševal, je drhtel glas . . .

Spomin pesnikov je žalil in z njim nas vse in našo narodnost. Tega mu nismo odpustili in mu tudi danes ne, čeprav neopravičena ura ni imela hujših posledic. Imela bi jih, a v profesorskem zboru je bil profesor Josip Ivančič⁶⁴), najožji Gregorčičev prijatelj, in so bili še drugi, ki ne bi prenesli zagrizene žalitve, katera bi prišla v mojem disciplinarnem slučaju na dan . . .

VIII. ZGODBA O PRIDIGI

Povedal sem ti že, da sem bil izza tretje šole naročen na vse naše leposlovne liste. One, ki so bili dovoljeni, sem dobival v semenišče, druge na gimnazijo ali pa sem se naročil nanje v Gabrščkovih knjigarni in hodil prve dni meseca mimogrede ponje. Ker sem pisal vanje, se mi je zdelo naravno, da jih moram tudi imeti, čeprav ni bilo v skladu s hišnim redom. In tudi to: hišna knjižnica je bila zastarela; na gimnaziji ni bilo dosti boljše in ne tu ne tam ni bilo dobiti naših mesečnikov. Kje naj bi jih potem dobil, kako bi bil »na tekočem« in kako bi mogel zasledovati razvoj in rasti sam ž njim?

Tako sem menda edini tedaj na vsej gimnaziji vsestransko sledil toku naše književnosti in nič ne vem, da bi mi vest kaj očitala, da hodim kriva pota, čeprav sem moral vse skrivši brati: v šoli med odmori in med poukom, zlasti pri onih profesorjih, ki so izpraševali »po vrsti« in je bila njihova razlaga do neznosnosti ponavljajoče se čitanje lekcij in njihov stereotipni⁶⁵) zaključek: »Do sem za prihodnjič!« Doma v zavodu sem pa bral v refektoriju med kosilom in večerjo, kakor so drugi ta čas brali politične liste, na vrtu kje za kakim grmom, med izprehodom, ko sem zaostal za prefektom ali pa bil med prvimi - kilometer pred njim; včasih me je pa tudi »bolel zob« ali »glava« in ostal sem doma in v miru preletel, kar se je dalo prebrati v dveh, treh urah.

Moja »knjižnica« je bila v spodnjih predalih pulta med - perilom. Nihče ni vedel za njo, nihče je ni iztaknil.

Tri leta sem užival tako previdno in pretkano mesec za mesecem blagodat slovenskega leposlovja - v šesti sem jo izkupil.

Bilo je v začetku meseca in vračajoč se z gimnazije, sem v Gosposki ulici stopil v Gabrščkovo trgovino. Gosposkična, ki je v njej poslovala in bila tudi pisateljica, če se prav spominjam, se mi je nasmehnila.

»Je že prišel,« mi je dejala in mi dala »Ljubljanski zvon«⁶⁶).

Po cesti sem preletel vsebino na ovitku, doma sem ga skrivaj prerezal. Ko smo se zvrstili v refektorij in odmolili ter sedli na svoja mesta k polni skledi, iz katere smo menjavaje se po vrsti zajemali na krožnik, sem se zamaknil v branje, iz katerega me je vzdramil zadovoljen smeh »commensalium«⁶⁷). Molče so me bili pri zajemanju preskočili in ker je pri skledi računal vsak s svojim zdravim želodcem, ki *ἐν τρεβουχῶ κρουλεταί, παιεσύωαι υνίεμ σε δελούνται*,⁶⁸), kot so prosto po Homerju tedaj večkrat ugotavljali, nisem imel iz prazne sklede kot zadnji več kaj zajeti. Da bi se pritožil? Izdati bi se moral - to pa bi bilo hujše nego prazen krožnik. Potrpel sem in bral dalje, dokler niso prinesli prikuhe, pri kateri sem plačal »milo z dragim«, ker ob sami Zvonovi liriki in prozi nisem bil - sit venia verbo - sit...⁶⁹)

Vilice in noži niso več rožljali, a sedeli smo le še, dokler niso končali gospodje, ravnatelj in prefekti, ki so jedli, kot se spodobi, in niso metali vase kakor mi - mladi volcje... Jaz sem bil zadovoljen in sem bral, drugi so pa reševali dopoldanske dogodke, bili zadovoljni in se jezili, kakor je imel kdo srečo ali smolo. Slovenščina in furlanščina sta se kosali in nemščina je posredovala.

Iz refektorija nas je vedno vodila pot v kapelo adorirat. Redki so bili, ki so izostajali; ravnatelj takih ni rad gledal in tudi mi smo vedeli marsikaj o njih: bili so mlačni, z eno nogo že zunaj in komaj čakali, kdaj bodo rekli zavodu: adijo!

To pot sem tudi jaz ostal v učilnici. Odprl sem pult, ki me je zastrl, se naslonil obenj in nadaljeval z branjem. Kot v refektoriju sem se tudi ob pultu zamaknil in preslišal, kdaj so prišli gojenci iz kapele in se zgrnili na dvorišče ali na vrt.

Bral sem in bral.

Iz učilnice za nižjegimnazijce je prišel skozi vežo in šel med pulti po sredi našega študija ravnatelj. Ko je bil že tik ob meni in šel mimo, sem se zavedel nevarnosti. Ali naj stlačim hitro Zvon med druge knjige in zaprem pult, kakor bi nič posebnega ne bilo, ali naj bom miren in berem dalje, da ne vzbudim kakega suma? Odločil sem se za zadnje - a je bilo napak.

Slišal sem: ravnatelj je postal in se vrnil ter obstal ob meni.

Kaj bi? Miren sem bil in bral, ko da nimam nič takega, česar ne bi smel imeti. Ta moj mir je ravnatelja očitvidno nekoliko ukanil, zakaj tudi njegova beseda je bila mirna, ko me je vprašal: »Kaj berete?«

Nisem mu odgovoril. Če bi zinil, bi se izdal, da me je strah. Mirno, kolikor sem mogel, in vdan v usodo sem zaprl list in z ovitka je videl, kaj berem.

Udaril se je ob boke, kakor je imel navado, ko se je posebno razvnel ob tem ali onem razočaranju in vzkliknil:

»Ljubljanski Zvon'!? Za božjo voljo, ali ste res že tako daleč?«

Samo to je rekel, mi vzel list in odšel. Jaz sem pa zaprl pult, odšel na vrt in sam vase zatopljen hodil po stezah v vseh vijugah do vrha, odkoder sem se zagledal v mesto in ugibal, kaj bo z menoj. Ali sem res tako daleč, da mi ni pomoči, ali je res greh brati naše mesečnike, ali res ni bilo doslej ne enega v zavodu, ki bi jih bral? Ne poznajo jih, pa jih obsojajo. Če bi bil že Mahnič, a ta . . . , ki nima pojma o naši knjigi in naših pesnikih in pisateljih! Ali naj se zadovoljimo samo s Sketovimi ⁷⁰) čitankami in onim, kar moramo brati za šolo? Kako pa, da nas bo potem profesor slovenščine pital z osli, teleti in podobnimi štiri-nožci! Odkod moje znanje, če ne iz knjig in listov, ki niso predpisani, odkod prožnost besede in podajanja v nalogah? Levčev ⁷¹) pravopis bi vsega tega ne dal in Janežičeva slovnica tudi ne - exempla docent ⁷²) in koliko jih je!

Tako sem ugibal in modroval in nič me ni pekla vest in nič se nisem bal kot ono leto ob »Prvih cvetih«.

»Če me izključijo - dobro. Žrtev branja najstarejšega slovenskega mesečnika bom; lahko se bom na to skliceval, ko se bom priporočil tu in tam za instrukcije, s katerimi se že kako prebijem.«

Nihče od sošolcev in sogojencev ni vedel, kaj se mi je pripetilo. Pomagati mi ne bi mogli pa sem molčal, šel popoldne mirno v šolo, se vrnil zvečer, ko se je ob petih začelo učenje, sedel k pultu in pričel s preparacijami.

Dobre četrte ure je minilo. Kar se odpro vrata in ravnatelj se je ustopil sredi učilnice. Vsi so vedeli: Nekaj se je zgodilo, pridiga bo! Prepričan, da gre zame, sem pričakoval groma in strel; a bil sem vendarle potolažen, zakaj sklepal sem: najhujše ne bo, ker me ni citiral k sebi.

Ko je ponehalo ropotanje s stolicami, ki so jih premikali, ko so vstajali, in ko še »obstipuerunt omnes attentique ora tenebant«⁷³), je spregovoril ravnatelj z milim, žalostnim glasom, ki je zgrabil, čeprav je včasih kdo v svoji domišljavi modrosti podvomil v njegovo pristnost:

»Meine lieben Zöglinge!«⁷⁴)

V zavodu smo bili Slovenci in Furlani - zato je bila nemščina jezik, ki je veljal vsem.

»Moji dragi gojenci! Leto za letom obnavljate v svojih prošnjah na vodstvo zavoda obljubo, ki ste jo podali v svoji prvi prošnji, ko ste prosili za sprejem v ta zavod, ki ima vzvišen namen, da vas privede v duhovniški stan. Uvedli smo te ponovne prošnje, da si leto za letom izprašate vest in se presodite, ali spadate še v naš zavod, v katerega ne silimo nikogar, ko vemo, da jih je nešteto, ki bi bili veseli, ako bi bili naši gojenci. Tri, štiri leta, pet in šest let ste že tukaj in če so vam že prvo prošnjo spisali drugi in se niste ob njej zavedali, kaj ste obljubili, ko ste izjavili, da se posvetite duhovniškemu stanu in da boste zvesto držali vse zavodne predpise in boste hvaležni vsem, ki skrbijo za vaše duševno in telesno dobro, ste se morali ovedeti pozneje vsega tega, ko ste spoznali zavod in potem sami spet prosili vanj z isto obljubo kot prvič.

Vendar - in to je žalostno in boli mene in vse vaše predstojnike - so med vami taki, ki na svojo obljubo pozabljajo in pozabljajo na cilj, h kateremu bi morali z vsem ognjem mlade duše hrepeneti. Poznam jih in vem, da je bila spočetka njihova pot lepa in da je držala naravnost do cilja, a z leti so zašli na stranpot, ki jih pripelje vse drugam, kakor bi mi želeli in kar nam obljublja.

Kje je vzrok temu? Mnogo jih je, a danes poudarim in pokažem le enega. Čtivo je to, slabo čtivo. So v zavodu, ki jim ni dovolj, kar jim nudi naša knjižnica, jim ni dovolj, kar jim nudi gimnazijska - naročajo si in kupujejo knjige in liste, ki so jim nedorastli in se ob njih zastrupljajo in, sami ne vedo, kdaj, izgubijo temelj življenja - vero. Če pa jo še ohranijo, ni več trdna; v dvome zaidejo, omahujejo, mlačni postanejo, indiferentni in so potem kakor list v vetru. Tako so daleč od poti, ki bi jo morali hoditi, na stranpoti so, kakor sem rekel, in posebne milosti je treba, da izprevidijo, kako drve v pogubo ter se še pravočasno vrnejo na pravo pot.

Dragi moji, to sem vam govoril, ker vam hočem dobro in bi rad, da bi ostali zvesti svojemu poklicu in tako dosegli časno in večno srečo. Opustite vse, kar vas moti in zavaja od cilja, ki ste si ga postavili gotovo z veseljem, nedolžnim srcem v veselje svojih dragih. Kdor je pa že tako daleč, da na svoje obljube nič več ne da, kdor vara zavod in vse, ki mu verujejo, naj ne pomišlja in se odloči: Cilj sem zgrešil, v zavod ne spadam več, grem in napravim prostor drugemu, ki ga je vreden!

Dixi - govoril sem in upam, da mi ne bo treba več!«

Gojenci so se med govorom spogledovali, znamenje, da ni vedel nihče, kam meri ravnatelj. Meni je bilo tesno pri sreči, saj sem mu moral dati prav; a vendar se mi je le upiralo, da bi bilo vse res tako. Vera - ne, nisem je izgubil. Mlačnost? Res, vsak teden nisem hodil več k spovedi in obhajilu, a vendar česče, nego sem bil primoran. Poklic? Hm, sam ne vem. Izgubil ga še nisem, le ugibal sem včasih, kaj, ko bi drugam. Na Gregorčiča sem mislil in Mahničev nastop proti njemu: ne sme pisati, kakor bi rad... Da bi pustil knjige in liste, da bi opustil pesmi? Gregorčič, Meško, Finžgar, Sardenko in drugi so pač tudi že kot gimnazijci brali to in ono, česar bi mogoče ne smeli, in pisali so tudi - pa so postali vendar duhovniki! Mahnič⁷⁵) sam, ki je bil prej ravnatelj tu, je vzpodbujal svoje gojence k pisanju in razpisoval nagrade zanje v »Rimskem Katoliku«, pa je pustil višjegimnazijcem gotovo brati marsikaj, česar nam danes ne puste!

Tako sem mislil med govorom in skušal opravičiti svoj prestop in ni se mi zdelo potrebno, da bi izvajal posledice, kot jih je nakazal ravnatelj.

Kaj hočeš, mlada glava mora imeti pač vedno svoj prav in v svoji objestnosti ne pomisli, da je trpko jabolko nauka, dozorelo na drevesu življenjske modrosti in skušnje, zdravo in da ni človek po njem nikdar bolan. O, ko pride spoznanje in se človek zave, da je subditus⁷⁶⁾ beseda besed, iz katere poganja močna rast - tedaj je navadno že prepozno in spomin na mladost je kakor trn, ki zabode do srca!..

IX. ZGODBA O PRVEM JAVNEM NASTOPU

Bilo je v soboto 5. septembra 1908. Nebo nad našimi gorami so zastrli oblaki in popoldne se je ulil dež. Žalosten sem bil, ker sem v »Primorskem listu«⁷⁷⁾, ki smo ga prejšnji dan dobili, bral, da odkrijejo v nedeljo dopoldne pri Sv. Lovrencu nagrobnik S. Gregorčiča, popoldne na Vrsnem pa spominsko ploščo.

»Bog daj, da bi se prevedrilo!« sem želel in opazoval oblake in spraševal, kako bo z vremenom. Barometer so imeli samo v šoli, pa sem šel in pogledali smo, kaj pravi. Kazal je lepo in potolažil sem se.

Prišel je večer, lep, da mu ne pomnim enakega. Tam gori v Kotu se je med gorami v polobli zjasnilo nebo. V to sinjino je izza oblakov zdrknilo sonce in kot da se je božje oko zagledalo preko Kobariškega Kota v planinski raj, je bilo vse od neba do zemlje v zlatu. Pršilo je še nad dolino in gorami in žarki zahajajočega sonca so zlatili sleherno kapljo; z Matajurja na Hum pa so se bočile tri mavrice in pod njimi v ozadju se je dvigal veličastni Krn s Sv. Lovrencem, Libušnjem in Vrsnem.

Zamaknil sem se v to lepoto, mislil na Gregorčiča in napisal pesem prigodnico.

Drugo jutro sem krenil proti Kobaridu, poiskal prijatelja Adolfa - v Kranju je sedaj profesor - in mahnila sva jo preko Soče in čez smaško in ladrsko polje k Sv. Lovrencu. Cerkev je bila že polna in tudi na pokopališču se je gnetlo ljudi, ki so prišli od blizu in daleč, da bi počastili pesnikov spomin. Ko je minila maša, pri kateri so peli goriški študentje pod vodstvom skladatelja in župnika Janeza Kokošarja iz Gorice, se je vse zgrnilo na vzhodno stran cerkve za prezbiterij, kjer je pesnikov grob.

S prijateljem Adolfom sva bila tik ograje ob grobu. Videla sva vse odlične može iz odbora za postavitve spomenika, videla dr. Fr. Ilešiča⁷⁸), predsednika »Slovenske matice«, ki jo je prišel zastopat, in slišala profesorja dr. K. Ozvalda iz Gorice.

Tako je govoril:

»Bilo je nekako pred šestimi desetletji. Po planinskem raji ob vnožju nebotičnega Krna je takrat skakal za pestrokrilimi metulji ter rožice trgjal deček črnokodrih las in iskrih oči. Res, da se je v živih očeh tega dečka zrcalila zarja, napovedujoča velik dan neobičajno jasnega duha, toda ni oče ni mati dečkova takrat pač nista slutila, da šest desetletij pozneje ves slovenski narod njiju Simonu v proslavo na domačo hišo vzida spominsko ploščo ter tu pri Sv. Lovrencu odkrije nevsakdanji nagrobnik pesniškemu geniju S. Gregorčiču.

»Selo mirno« s sončnimi pašniki in temnim lesovjem, s studenimi potoki in slapom grmečim, to »selo mirno« in črnokodri deček iskrih oči sta se kmalu razstala in z isto radostjo, ki ga je nekoč podila za pisanimi metulji, pa z isto ljubeznijo, s kojo je nekdanj trgjal dehteče rožice, je sedaj brskal po raznolikih straneh učne knjige. Še vrsta let in slovenski narod je prejel »zlato knjigo« Gregorčičevih Poezij, ki ji je vsebina bila zlata duša in zlato srce in ki ostane z zlatimi črkami registrirana v zgodovini slovenske umetnosti.

Kdo bi ne bil mnenja, da je čez tako življenje sijalo le jasno sonce neskajljene sreče in sladke zadovoljnosti brez pegice notranjega nemira! In vendar nam Gregorčič na ves glas opovrže to mnenje v prekrasem poemu⁷⁹), ki izzveni v bolesti prekipeva-jočem akordu:

»Zakaj sem zapustil te, rojstvena vas,
zakaj sem vas pustil, planine!«

Ko je mladi Simon ostavljal očetovo hišo in planinski mir, da daleč od doma uteši hrepenenje srca, ki ga je gnalo »iskat učenosti in sreče sveta«, takrat je za trdno verjel, da je tam za gorovjem nekje nepoznan mu lepši svet, nego je domače Vrsno, svet, ki mu ga je živahna otroška domišljija v najpestrejših barvah brez prestanka čarala pred oči. V tistem svetu ni ljudi običajnih kmetskih obrazov in žuljavih rok, tam biva lepo oblečena gospoda, kakor jo je Simon le redkokdaj videl pod domačim zvonom, in

učeni so tam ljudje in dobri ter žive lepo, brezskrbno življenje. In, kolika sreča, zdaj je tudi on poln pričakovanja zastavil korak proti temu lepemu svetu - iskat učenosti in sreče sveta! Tako je sanjal mladi Simon, a dozorel mož in pesnik slavnega imena vzdihne:

»Zakaj sem zapustil te, rojstvena vas,
zakaj sem vas pustil, planine!«

Rešitev dušeslovne zagonetke:

Ne le Vsevečni, tudi boginja Poezija je Gregorčiča bila izbrala za svojega svečenika. V lahнем poljubu na njega mladeniško čelo je komaj slišno dahnila.

»Sladke pesni bolečine
porode ti...«

In mladenič »prime strune in sladki glasi doné in budé slovensko deželo«. Njegova muza⁸⁰⁾, polna najnesebičnejše ljubezni, se raduje z veselimi in srečniki, tuguje z nesrečnimi ter Slovencem kaže pot do narodnostnih in občečloveških idealov. In Slovenci so prisluškovali čudežnim glasovom. Množice so pesnika umele ter se mu z občudovanjem klanjale: imele so kakor on v prsih čuteče srce, ki v njem »pekel naš je in naš raj«, in njih duša ni poznala zle misli. Bilo jih je nekaj, ki pesnika niso mogli umeti in so ostali hladni: njih srce je bilo trdo, njih duh nepristopen poletu za visokimi vzori. A bili so tudi, ki pesnika niso hoteli umeti: srce in dušo jim je objela zloba in zlato knjigo Gregorčičevih Poezij so pozdravili z vpitjem: »Križaj ga!«

Takrat pa se je utrgalo v pesnikovi duši in iz srca se mu je izvil obupen klic, kakor ga Slovenec še ni slišal, tako obupen, da se je razlegal do neba, ki naj iz pesnikovega prahu nekoč dá življenje katerikoli stvari, samo ne več čutečemu človeku.

»In svet ob noč pozabi kraj,
krijoč ostanke te.«

Ne! Svet ni pozabil. Nad peščico zemlje, krijočo te drage nam ostanke tu sredi planinskega raja nad zelenomodrim valovjem prekrasne hčere planin, se od danes dviga sicer skromen, a dostojen spomenik, ves bel, kakor je bila njegova duša, in jekleno kremenit, kakor je bil značaj njega, ki je s ponosom rekel:

»Ti streti me moreš, potreti nikdar,
usode sovražne besneči vihar!«

Umetnikova roka je izklesala spomenik, ki bo od roda do roda
glasno pričal, da

»Poet Slovincem slavno znan
leži v tem grobu pokopan.«

A mi?

»Pomnik postavimo mu tak,
da skuša slednji biti mu enak«

v plemenitosti mišljenja in čustvovanja pa na njima baziranih
jeklenih značajih.«

Tak je bil slavnostni govor. Slišal sem za hrbtom opazke in
še potem med udeleženci: nič niso bili zadovoljni z govornikom
in njegovimi izvajanji. Preabstraktno ⁸¹⁾ jim je bilo menda vse in
še tiho je govoril, da mu niso mogli slediti, kakor bi radi.

Po govoru so spustili zaveso s spomenika in videli smo na-
grobnik, ves iz čistega kararskega marmora, visok nad štiri metre.
Slonel je in še sloni - ob altarski steni, obrnjen proti Vrsnu,
sestavljen iz treh delov. V zgornjem delu, ki prehaja v križ, je
pesnikov medaljon v nizkem pridvigu; pod medaljonom visi na
festonu pesniški emblem ⁸²⁾, lira brez strun, in se v zlatih črkah
blešči napis. Srednji del predstavlja veslarja na razburkanem
morju in pod njim kliče napis: Naš čolnič pogube otmimo! Veslar
s čolnom in valovi je izdelan v visokem reliefu. Spodnji del, posta-
ment, nosi dva medaljona iz bron: na levi kelih, na desni tri
cvetlice: vero, upanje, ljubezen.

Nagrobnik je delo Goričana J. Bitežnika ⁸³⁾, ki je bil dobil pri
natečaju za Prešernov spomenik v Ljubljani drugo nagrado. Nje-
govo delo je tudi Čehovinov spomenik v Branici in N. Tomaseov
v Šibeniku.

Od Sv. Lovrenca smo proti poldnevu šli na Libušnje, kjer je
bilo za oni dan v edini gostilni premalo prostora in so zato
improvizirali nove prostore na skednju in si pomagali še z mizami
pod milim nebom. Tu je naju - prijatelja Adolfa in mene - našel
domačin prijatelj Janez, ki tedaj ni sanjal, da bo kdaj sedel v
Belem gradu in iz prosvetnega ministrstva sledil našemu šolstvu.
Povabil je naju na svoj dom, izpred katerega se nam je nudil
čudovit razgled po Soški dolini in v Kot ...

Popoldne smo se dvignili in krenili na Vrsno, kjer se je vse zgrnilo okoli pesnikovega doma, se vpisovalo v spominsko knjigo in si ogledovalo vse prostore v hiši ter hotelo vedeti podrobnosti iz pesnikove mladosti.

Medtem ko je govoril vadniški učitelj Fr. Sivec⁸⁴) slavnostni govor, sem se približal odbornikom, jim pokazal svojo pesem ter izrazil željo, da bi jo rad deklamiral. Gospodje so bili veseli in zadovoljni in me obdržali v svoji sredi. Veselo vznemirjen sem postal, v mislih ponavljal svoje verze in čakal, kdaj pridem na vrsto.

Slavnostni govornik je končal, zavesa je padla in medtem ko so pevcu peli, sem strmel v spominsko ploščo, ki je bila iz krasno brušenega marmora, 1.25 m dolga in 0.87 m visoka. Z nje je blestelo:

V tej hiši se je rodil 15. okt. 1844. l.

pesnik

SIMON GREGORČIČ.

Umrli je v Gorici 24. novembra 1906.

*Ozidje, ki si zmožno bilo,
da velepevca si rodilo,
ti, ako še tako si malo,
na vek se boš veliko zvalo.*

Peveci so odpeli in nastopil je Ernest Klavžar, znan rodoljub, deklamator, igravec in govornik izza prvih čitalnic in taborov ter Gregorčičev prijatelj. Kljub svoji starosti je deklamiral živo in mladeniško zanosno »Kmečki hiši«, ki smo jo poslušali z ginjenim spoštovanjem. Za Klavžarjem je s svojo temperamentnostjo⁸⁵) navdušil občinstvo dr. Ilešič. Nastopiti za njim in za Klavžarjem je bilo tvegano, a vendar - nastopil sem. Ko sem se vzel na mizo, s katere so tudi oni govorili, sem videl pod seboj glavo pri glavi in vse je strmelo pričakujoč vame. Tudi pomilovalen smehljaj sem opazil tu in tam, češ, kaj bo ta, ki je še študent!

Nisem se dal begati. Za trenutek sem postal in obrnjen proti spominski plošči sem spregovoril. Glasno, občuteno in gotovo, kakor bi kdove kolikokrat že nastopil pred toliko množico, mi je tekla beseda:

Nebo, Nebo, in tudi ti
hotelo nisi zaostati
sedaj, ko vse slavi
najdražjega med brati! —

Planinski raj,
kedaj
si bil ti še tako krasán,
ko v dan
pred onim, ki tisóci
so čakali ga, da ob Soči
na griču Svetega Lovrenca,
kjer spi tvoj slavni sin,
proslavijo njegov spomin,
spomin največjega iz naših tal Slovenca!

Nebo, Nebo,
zares si ga ljubilo,
da si planinski raj
tako mu okrasilo!

Nad grobom mavrico krasnó,
znanilko lepših dni,
ki klical jih za rod srčnó,
si mu razpelo ti —
in tam iz dalje nad goró,
ko da s sinjine božje se okó
zazrlo je v planinski raj,
odelo ga je v zlat sijaj,
izvoljenca časteč,
slaveč!...

Zdaj, ko Te proslavilo
nebo je s svojo silo,
najslavnejši planinski sin,
hvaležni se še mi Ti klanjamo
in v svet glasnó oznanjamo:
»V vek živel bo med nami Tvoj spomin!«

Gregorčič bi pač zaslužil boljšo pesem, a kar sem mogel, sem dal njegovemu spominu in videl sem, da je tudi to moja prigodnico tam pod spominsko ploščo ob rojstni hiši pesnikovi navdušeno občinstvo z navdušenjem sprejelo; še najbolj vesel sem bil, ko so mi oni, ki so se prej pomilovalno posmihali, čestitali in se čudili, da sem tako posrečeno nastopil . . .

Ko je slavnost minila, smo si ogledali svet »Veselega pastirja« in se z lepimi spomini vračali domov.

V poročilu, ki sta ga prinesla »Gorica« in »Primorski list«, so me označili za akademika. Zakaj, ne vem. Morda moj nastop ni bil v skladu z disciplinarnimi predpisi ali pa so res mislili, da sem vseučiliščnik, ko sem nosil - brado in bil videti prestar za navadnega gimnazijca.

X. ZGODBA O BRADI

Z vihravo frizuro, bujno brado in umetniško črno kravato, zvezano na pentljo, sem se vrnil s počitnic v Gorico in v zavod, kjer nas je čakalo vse prijetno iznenadenje. Nič več nas ni sprejel prejšnji ravnatelj. Na njegovo mesto je prišel sedanji krški škof dr. Josip Srebrnič⁸⁶⁾, ki je bil tako domače mehek in ljubezniv.

Slovinci smo se oddahnili, saj smo ga poznali in smo vedeli, da je sodoben mož, ki ima srce in smisel za vse dobro in lepo. Pred leti je bil prišel kot mlad doktor in profesor zemljepisa in zgodovine na našo gimnazijo, a je že po prvem semestru opustil profesuro in šel za klicem srca v Rim, odkoder se je vrnil - duhovnik in profesor bogoslovja. Na sestanku kat. narodnega dijaštva v Gorici smo ga med počitnicami videli in ga slišali v debati in pri komerzu⁸⁷⁾ in nosil je »Daničín«⁸⁸⁾ trak in še smo zvedeli o njem, kako je bil eden najodličnejših in najbolj vnetih članov prvega slovenskega kat. akad. društva. Jaz sem ga poznal kot pisatelja: v almanah slov. bogoslovcev »Za resnico«⁸⁹⁾ je prispeval lepo črtico iz dijaškega življenja »Stankotov greh«.

To zadnje - pisateljska stran novega ravnatelja - mi je bila najbolj simpatična in nadejal sem se, da bom mogel še zadnji dve leti gimnazijskega življenja v zavodu neovirano sukati pero, kar pa mi ni bilo usojeno . . .

Ne knjiga ne pesem - brada je bila tragična krivda v drami mojega zavodnega življenja . . .

Dobrega pol meseca smo bili v mestu in prišel je 9. oktober. Ravnatelj je izbral izmed sedmo- in osmošolcev deputacijo, ki naj bi šla popoldne z njim in s prefekti čestitat nadškofu k njegovemu godu, katerega je praznoval naslednji dan. Odbral je tudi mene.

Praznično smo se napravili in ob štirih nas je sprejel Prevzvišeni v svojem dvoreu. Poslušal je voščila, ki mu jih je izrekel ravnatelj in še neki osmošolec, potem z nami prijazno kramljal in nato deputacijo - razen mene - milostno odpustil.

Kakor okamenel sem obstal in ugibal, kaj bo. Na vse sem mislil, samo - na brado ne.

»Koliko si pa star, Kotar, koliko si star?« je hotel vedeti nadškof.

Povedal sem.

»Vidiš, vidiš, pa si tak, kot bi imel trideset let. Brada dela to, brada! Ali te ni sram, da jo nosiš?«

»Ni me, Prevzvišeni, saj jo drugi tudi in še modri in učeni može so,« sem odgovoril in se nasmehnil.

Prevzvišeni pa resen.

»Pa ti si v semenišču in bi je ne smel nositi!«

»V pravilih, Prevzvišeni, ni prepovedana in videl sem slike gojencev iz prejšnjih let, ki so tudi imeli brado. Vaš nečak gospod Miklavž, Prevzvišeni, na primer jo je nosil in je bila še večja kot moja...«

»No, no, no, saj ni nič tako hudega, a veš, gospod ravnatelj ne trpi brad in zato se obrij. Pokaži, da si pokoren!«

»Pa se obrijem, Prevzvišeni, a kaj potem? Brada spet zraste in moral bi teden za tednom k brivcu!«

»Glavno je, da pokažeš pokorščino, potem pa jo nosi, če že hočeš!«

»Hvala lepa, Prevzvišeni!« sem se zahvalil, mu poljubil nadpastirski prstan, se poklonil in odšel iz dvorane in naravnost k prvemu brivcu. Ko sem se vrnil v zavod, sem naletel na ravnatelja. S svojim značilnim nasmeškom me je sprejel in me najvnoljubeznivo potolažil:

»Vidite, zdaj ste lepši kakor prej!«

»De gustibus non est disputandum⁹⁰⁾, gospod ravnatelj,« sem mu odvrnil. Ker mi je bilo hudo po bradi zaradi sogojencev in sošolcev, o katerih sem vedel, da se mi bodo posmihali, sem bil kratek in hladen...

Tako je šla moja brada in skoraj bi zapel nanjo elegijo⁹¹⁾, ki bi se mogoče kosala s Kettejevim⁹²⁾ sonetom na brke...

Čas beži in zdravi rane...

Ni potekel mesec in brada je bohotneje pognala; nista minila dva in brada je bila bujnejša kot Aleksandrova⁹³⁾, o kateri je zapel Župančič⁹⁴⁾, da je »zašumljala in trepetala in šepetala kot nočni gaj«...

Pa ji je spet grozila nevarnost, ne da bi slutil.

Božič je bil pred vrati in deputacija je morala vnovič k nadškofu. Tudi jaz bi moral.

»K nadškofu pojdemo, da mu voščimo praznike!« mi je rekel ravnatelj.

»Dobro, gospod ravnatelj.«

»Tudi vi pojdete!«

»Pojdem.«

»A veste, prej se morate obriti.«

»Zakaj?«

»Nadškof želi tako.«

»Ni res, gospod ravnatelj. S Prevzvišenim sva se oktobra zmenila. Zahteval je, naj se enkrat obrijem, da pokažem pokorščino, potem pa da lahko nosim brado . . .«

»Ne, obriti se morate, drugače ne smete k njemu.«

»Pa ne grem.«

»Obrijte se lepo in potem pojdite z nami!«

»Ne bom se.«

Tedaj je postavil ravnatelj alternativo ⁹⁵):

»Ali se obrijete - ali pa pojdete iz zavoda!«

»Ne obrijem se, gospod ravnatelj!« sem odločno vztrajal pri svojem.

»Premislite vse do večera in pridite potem k meni!« mi je še rekel, pogledal na uro in ker je bil čas in sva stala ob zvoncu, je pozvonil. Odločno je zapel zvonec, kot da je prišla vanj ravnateljeva volja . . .

Vrnil sem se v učilnico in preden je minilo pol ure, sem že potrkal pri ravnatelju in vstopil. Nič me ni bilo strah, nič nisem trepetal kot svoje dni, ko sem vstopal k prejšnjemu ravnatelju.

Ravnatelj me je prijazno sprejel, kot da se ne bi nič zgodilo, ponudil mi je stolico in mi sedel nasproti.

»Kako ste se odločili?« me je vprašal.

Povedal sem mu isto kot prej spodaj v koridorju.

In začela sva disputirati o bradi. Spominjam se, da sem se skliceval na duhovnike in škofe in papeže iz prejšnjih stoletij in še na svetnike in celo na Kristusa - a ravnatelj mi je hotel dokazati, da Kristus ni nosil brade; opiral se je pri tem na neke slikarje, ki mi jih je v reprodukciji pokazal, ki so slikali Kristusa golobradega. Zaman so bili ti argumenti - nič nisem dal nanje in ostal sem pri svojem ter ugotavljal, da ni nikakega predpisa, kateri bi prepovedoval brado, da v zavodu nismo še kleriki ter da si jo že obrijem, ko pojdem v bogoslovje.

Ostala sva vsak pri svojem. Končno mi je izročil ravnatelj moje dokumente in na božične počitnice sem šel ko ptič, ki zleti v svobodo . . .

XI. ZGODBA O TEŽKI POTI

Omotičnost prvih ur svobode, ki mi je vzbudila pogum, kakršnega dotlej nisem poznal, je bila tako lepa, da je ne zabim svoj živ dan. Poiskal sem si stanovanje, sprejeli so me v Dijaško kuhinjo in še par instrukcij sem si zagotovil. Vse je šlo tako gladko in lepo, da bi kar vriskal...

Pa sem šel na počitnice.

Prejšnje čase se mi je zdelo, da gre železnica po polževo in avto do Kobarida nič hitreje, to pot pa sem bil kar mimogrede pod kobariško lipo in sem moral izstopiti. Ko sem sedel v robiško pošto in se peljal proti domu, mi je postalo tesno pri srcu in zavest svobode je bila bridka ko krivec, ki je vel preko zimske pokrajine.

»Kako bo doma?«

Pogum je klonil...

»Trara... trara... Trararara...« je zadonel medeni zvok postiljonove trobente na bregu v Molidi, odkoder sem zagledal rodno vas, nad katero je že legel mrak kot žalost nad mojo dušo...

Kamen bi vrgel od Robiča do naše vasi in lepa je ona pot, ki sem jo tako rad hodil in presanjal. - Tisti večer pa mi je noga zastajala in oči so se mi rosile in ihtel sem...

Mama se mi je smilila, ki ji prinesem bridkost...

Vrata so bila zaprta, v izbi je bila luč.

Potrkal sem na okno.

»Mama!«

Veselo sem hotel poklicati, a prestrašil sem se, ko sem se slišal: nikdar dotlej ni bilo tolike prikrite žalosti v mojem glasu. Vest mi je sodila: »Nehvaležnež, osem let lepega in veselega upanja uničiš nocoj!...«

V vratih je zaškripal ključ, odprla so se in pozdravil sem mamo in sestro in brata - očeta še ni bilo iz Romunije - in vsi so bili veseli. Tudi jaz sem skušal biti vesel, ko sem pripovedoval, kako sem se vozil, koliko časa bom doma in kako mi je šlo v šoli, odkar se nismo videli.

»Lačen si,« je rekla mama in odšla v kuhinjo.

Sedel sem k peči in ugibal, ali bi povedal, da nisem več v semenišču, čeprav sem ves čas govoril z bratom in sestro in ju

blagroval v mislih, kako sta srečna, ko ne bosta staršev nikdar tako razočarala in užalostila kakor jaz.

Mama se je vrnila. Začudeno me je pogledala in skrbeče vprašala:

»Ali jočeš?«

Orosile so se mi bile oči in so me le izdale, čeprav sem bil šel nekajkrat z roko preko njih.

»Jočem, mama, jočem huje kakor takrat, ko je vprašalo tu izza mize, ker vam napravim večjo žalost . . .«

Tako sem odgovoril in sklonil glavo v dlani, da bi ne videl žalosti v materinem obrazu.

»Ali si stopil iz semenišča?« je bridko zaslutila resnico.

Dvignil sem glavo in le dahnil, zakaj glas mi je kakor zamrl:

»Sem, mama. Ne bodite žalostni, saj bo tako tudi šlo . . .«

Obnemela je gledala vame in poslušala mojo zgodbo in moje načrte in v vsej žalosti ni izrekla ne ene trde besede; samo skrbelo jo je, kaj poreče oče . . .

Drugi dan sem se odpravil h gospodu. Težko sem šel, a vračal sem se vesel, zakaj lepo sva se pomenila. Še k nam je prišel potem in dejal mami, da je pač boljše tako, kakor da bi ostal do konca v zavodu, ako nimam poklica. Moško da je to, je rekel, in mama je bila potolažena . . .

»Ti fant pa,« se je obrnil k meni, ko je odhajal, »glej, da boš trden, ko boš prepuščen samemu sebi! Misli na one pesnikove besede:

Es bildet ein Talent sich in der Stille
und ein Charakter in dem Strom der Welt! ⁹⁶⁾

V značaj se izkreši, pa bo vse dobro!«

Stisnil mi je roko in odšel. Od tistega trenutka mi je bil vse ljubši in neznansko sem ga cenil in še danes blagrujem njegov spomin.

XII. ZGODBA O JANEZU IN MAJDI

»Vrnil sem se v mesto in začel se je boj za obstanek. Šola, instrukcije, pisanje. »Primorski list« sem zalagal z dolgimi romantičnimi zgodbami, »Gorico« s črticami, drugam so pa romale pesmi . . .

Čez dober mesec, ko sem si utrdil tla, sem prebral stanovanje. V Ghetto sem se preselil s prijateljem Adolfom, s katerim sva bila v poletju prepotovala peš vsa Gorenjsko, obiskala Finžgarja ⁹⁷) in si še prvič ogledala Ljubljano. Zaživela sva veselo življenje, ne da bi zanemarjala šolo. K nama so zahajali »talenti« in debatorialci smo, da se je kresalo; ko nam je bilo dovolj, je bil blizu Gorjanec in blizu kavarna Aurora, kjer smo se postavljali - bohemi ⁹⁸)... Zlasti v pustu, ko smo se vračali s Travnika iz konfetnih bitk...

Minil je pust, minil je post, prišla je velika noč in spet sem bil doma in lažje mi je bilo govoriti z očetom, ko sem že pokazal, kako se morem vzdržati tudi izven semenišča.

Po veliki noči sem se organiziral.

Organizacija se je hotela ob sklepu šolskega leta postaviti v velikem stilu z govorom, orkestrom in dramo. Izbrali so »Divjega lovca«. Razdelili so vloge in jaz naj bi igral Janeza. Ženske vloge so bile tudi razdeljene - a jaz nisem poznal ne ene gospodičen.

Bralna vaja v filialki naše gimnazije.

Predsednik, ki je bil obenem režiser, nam je predstavil igralko.

»Majda - Janez!«

Zardela je Majda, zardel je Janez, zakaj vse bi prej pričakoval, kakor da sreča ta trenutek obraz svojih tihih sanj. Jutro za jutrom jo je leto za leto srečaval, ko je hodil iz deškega semenišča na gimnazijo. Samo po obrazu jo je poznal; imena ji ni mogel zvedeti, ker se ni hotel izdati.

Tudi pri vajah se ni.

Pri eni zadnjih vaj, ki je bila v prostorih Socialne zveze, se je obregnil obenj sam dr. Krek ⁹⁹), ki je bil prišel, da bo v Podgori govoril delavcem.

»Kaj, to naj bo Janez, gorenjski fant, ko ni v njem prav nič ognja!«

Tako je rekel (bister je bil Krek in dober psiholog ¹⁰⁰, to pot se je motil!) in pokazal, kako je treba igrati.

Poslej je Janez res tako igral - ne nerad - a motiv je bil zabisan s Krekovo šolo... Majda se je čudila in jezila, zakaj ko sem bil spet navadni Kotar, sem bil oficijelno resen, do skrajnosti rezerviran. Hotela me je dražiti; zaman, nisem se dal spraviti iz ravnotežja, nisem se izdal. Živa duša ni slutila, kako je z menoj...

13. junij.

Dvorana v Trgovskem domu je bila nabita kot še nikdar dotlej. Vsa slovenska Gorica in še okolica se je zbrala, zakaj študent izza Lavričevih časov ni več nastopil; v mestu pa sploh nikdar še.

Pastuškin je govoril, orkester je odigral - plosk, pavza.

Igra.

Lepo je šlo. Sicer ti pošljem obširno poročilo v podlistku »Gorice«, pa boš videl, kako je bilo . . .«

Res mi je poslal prijatelj »Gorico« in sem bral in se čudil, kako sijajno je potekla prireditev, o kateri se je izjavil »ugleden gospod, ki dobro pozna dramatično umetnost«: »To je bila najboljša diletantska predstava, kar sem jih videl pri nas.«

Kako sta igrala Majda in Janez?

Poročilo pravi:

»Krasno je igrala Zavrtnikova hči Majda. Mestoma je občinstvo kar očarala, n. pr. z molitvijo pred kapelico. Njena igra ni bila pretirana. Poznalo se je, da se je skušala docela živeti v vlogo kmečkega dekleta, kar se ji je tudi posrečilo. Posebno lepa je bila v tretjem dejanju scena med njo in Janezom in pa njeno slovo od Janeza.

Divji lovec Janez je igral s takim občutkom in tako zaverovan v svojo vlogo, da je človek čutil in trpel z njim; znal je biti ljubezniv, mehak, pa tudi odločen, strasten. Njemu in Majdi je občinstvo za vsakim dejanjem živahno ploskalo.«

Tako poročilo, kolikor se tiče prijatelja Kotarja in Majde, in še povem s svojo besedo, da so se igralci in igralke s svojimi pokrovitelji zbrali po predstavi na banketu Pri Jelenu, kjer so se vrstile napitnice, in še Janez je čestital Majdi, ki je bila oni dan godova. V verzih!..

»Ooo!..« so se čudili in dražili Janeza, a Janez je bil tih.

Drugo jutro, ko je šel mimo preparandije na gimnazijo z lepim Majdinim nageljnomo v gumbnici, je videl, kako je postal čez noč znan. Preparandke, ki jih je srečaval, so se mu nasmihale in slišal je, kako so ugotavljale: »To je pa Janez iz Divjega lovca!«

Tudi Majdo je srečal. Po drugem trotoarju je šla in samo oddaleč jo je pozdravil in se nasmehnil . . .

»Janez je odigral,« je zaključil prijatelj zgodbo, »a njegova ljubezen je ostala, zakaj prišla je, kakor bi bila zapisana v zvezdah . . .«

XIII. ZGODBA O »POSLANEM« IN NJEGOVIH POSLEDICAH

Ono leto smo postali - pionirji ljudske prosvete. Kar nas je bilo organiziranih, vsak je hotel ustanoviti v svojem kraju izobraževalno društvo, če ga še ni bilo. Tudi jaz.

Prišel sem na počitnice, pridobil gospoda za svojo misel in potem sem agitiral in se nisem strašil nasprotnikov, ki so vse skušali, da bi preprečili ustanovitev izobraževalnega društva.

Ko so bila pravila potrjena, je prišel govornik iz Gorice in ustanovni občni zbor se je vršil. - Bil je celo viharen, ker so se ga udeležili tudi nasprotniki, ki so hoteli še zadnji trenutek zbegati ljudi. Ni se jim posrečilo - društvo smo ustanovili in je zaživelo in živelo pomembnejše življenje nego »Nadiža«, ki so jo bili ustanovili za nami . . .

Da sem pokrenil izobraževalno društvo, mi niso mogli »Nadižarji« odpustiti in so to pokazali, kadarkoli so mogli.

Tedaj se je začel tudi volilni boj.

O nekem agitatorju sem bil izvedel, da je dobil iz Gorice denar za agitacijo. Točno vsoto mi je navedel moj informator - njegov oče je bil poštni odpravnik v sosednji vasi, kjer je živel agitator. V družbi mi je povedal vse in jaz sem šel z novico: »Lahko agitira, ko je plačan . . .«

Agitator je zvedel in poslal »možac« z obvestilom, da me bo tožil. Povedal sem kaj in kako, a moj informator je vse utajil in moral sem lepo prositi, da se poravnamo izven sodišča. Zahteval je, da moram preklicati v listih, in se končno zadovoljil, da priobčim »Poslano« v »Primorskem listu«.

Napisal sem »Poslano« in ga prebral užaljenemu agitatorju. Bil je zadovoljen - jaz pa tudi, kajti čeprav sem vse preklical, je bilo le tako stilizirano, da je bilo pravzaprav efekten volilni šlager. Uredništvo je to čutilo in ni zato priobčilo »Poslanega« med inserati na zadnji strani, temveč med dnevnimi novicami - z mojim podpisom kajpa.

Počitnice so šle in umaknil sem se iz volilnega boja. V Gorici me je čakalo plačilo.

Tik pred poldnevom sem srečal pred Dijaško kuhinjo njenega predsednika profesorja v pokoju.

»Kotar, kaj vendar počenjate? Ali ne veste, kdo vzdržuje »Dijaško kuhinjo«? Izključili smo vas in bodite zadovoljni, da nismo sporočili na gimnazijo, da ste se spustili v politični vrvež!«

Tako je rekel in izginil v Dijaško kuhinjo, jaz pa k »Črnemu orlu«, kajti brez kosila prvi dan le nisem hotel ostati.

»Cuius regio, eius religio,«¹⁰¹) sem mislil in sklenil, da bom magari stradal, samo da ne klonim... Pa mi ni bilo treba. Še isti popoldan sem izvedel, da je začela delovati tudi »Dijaška miza«. Sprejeli so me v njen krog in rešen sem bil najhujše skrbi v zadnjem letu svojega goriškega življenja...

XIV. ZGODBA O DRAMI

September in oktober v Gorici, joj, je to nekaj lepega! Kakor bi bila vsa lepota, ki jo je dihala ozračje, namenjena nam, smo bili študentje veseli, razigrani. Nič nas ni težilo, nič skrbelo; veseli smo bili sebe in vsega sveta, kajti bilo nam je, ko da se nam vse prijazno smeje, rumeno sonce in zrelo grozdje, sinje nebo in zasanjano drevje, ki je pošumevalo v drevoredih in vrtih in parkih, in bohotno jesensko cvetje, prelivajoče se v vseh barvah...

Iz tega miljeja je zajel Joža Lovrenčič naše življenje, ko je zapel svoje »Študente«. Ali jih poznaš?

- Ne! - sem odvrnil.

»V »Jadranskem almanahu«¹⁰²) jih je priobčil. Poslušaj:

Jesen je, mi mladi in še počitnic polni.

Deset minut imamo še do dveh.

V pozdrav težko pričakovanim sonce sije na križišče,
kjer Šolska s sv. Klare ulico se zlije v Verdijevo tekališče,
in od povsod sam cvet, sam smeh!...

Tu, glej, prihaja preparandka kandidatka.

Nasmehnila se je... Komu?... Kako je sladka!

Aha, ti, ti!... Klobuk je dvignil v zrak

in srečen k njej je stopil in jo spremil njen junak...

Še dve in tri in tri in dve in tri
po trotoarju se iz vrta ljudskega lahkó nam bližajo
in dvema, trem se kar mudi,
a trem in dvema z nami se pogledi križajo...
Pst!... Star profesor!... V vrsto se postavimo in se globoko
odkrijemo možu in mirno gre svoj pot,
premišljujoč mladost odbeglo svojo,
ki podčrtuje mu jo mladi rod. —

Jej, jej, pozor!... In gledamo licejke,
izbrane srečnice, ponosne čarodejke.
Visoke so in nedostopne. O, kaj res ne eden
iz nas ni vsaj prikritega pogleda vreden?
Pa naj gredo!... Pozdravljene, obrtnice!
Kot v maju mlade rože vrtnice
zardevajo v obraz,
ko plahne kakor srne gredo mimo nas...

Zvoni!... Suplent¹⁰³), ki se v kavarni Corso je mudil,
mimogredé zadirčen nas oplazi z žloto,
homersko se nasmejemo mu in gremó
in se porazgubimo polni sonca v septimo¹⁰⁴)
in v osmo uživat fiziko in matematično dobroto — —

Taka, vidiš, je bila naša jesen zjutraj pred osmo in popoldne
okoli dveh; a tudi v delu se je poznala dobra volja - vse je šlo
nekam lahko.

Tiste dni sem spisal dramo tridejanko in preden se je rokopis
še prav posušil, je že začela izhajati v podlistku »Gorice«.

Študentje navdušeni zanjo in iz organizacije je izšla želja, da
bi jo igrali. Sproti so se je učili, ko so si zagotovili ženske vloge
iz »Divjega lovca«.

Jaz sem bil zadovoljen, le ugibal sem, kako uspe.

Za Miklavževo so jo sklenili dati, a ne v Gorici, temveč v
Mirnu, v društvenem domu, kjer so imeli lep oder in veliko
dvorano.

Dva tedna ali kaj pred predstavo so bile volitve. Zvečer, ko
so začela prihajati poročila, smo se gnetli radovedni okoli »Na-
rodne tiskarne«. Jaz sem bil prodril prav v pisarno, kjer je bil
zbran glavni štab z dr. Antonom Gregorčičem, ki ni bil le voditelj,
temveč tudi glavni lastnik tiskarne in »Gorice« in »Primorskega
lista«. Vsi so bili veseli ugodnih rezultatov, o katerih so govorile
številke, in Gregorčič še posebno. Ko me je zapazil, mi je namignil
in stopil sem za njim v stransko sobo.

»Honorarja za dramo, ki smo jo priobčevali v »Gorici«, še niste dobili?« me je vprašal.

»Še ne, gospod doktor,« sem odgovoril in že je segel po listnico in mi dal dva bankovca po dvajset kron.

»Ni dosti,« je rekel, »a sprejmite to kot priznanje in le še krepko delajte!«

Stisnil mi je roko in zahvalil sem se mu in bil visoke številke svojega honorarja najbrž bolj vesel kakor on številke, ki so mu prinesle absolutno zmago. Honorar je odtehtal celomesečno dobro instrukcijo . . .

Z Zvoranom Zvoranovim¹⁰⁵), ki je bil ono jesen zamenjal eksegezo s pandektami in sedel v pisarni dr. Pavletiča¹⁰⁶), sva Pri Gorjancu moj prvi in zadnji dramatski honorar priščipnila in se navduševala za modrico Talijo¹⁰⁷). Jaz sem jo sicer pozneje zanemaril, prijatelj Zvoran pa je dosegel v njenem hramu - čeprav čez dolga leta, ko je dal pesmi in prozi slovo - lepe uspehe, a jih gotovo tudi ni bil tako vesel kakor čez dober teden jaz svojega v Mirnu.

Popoldne pred Miklavževim.

Igralci in igralkе - dokaj jih je bilo vseh - so bili zbrani in med njimi, se razume, tudi jaz, avtor. Trije landauerji¹⁰⁸) so pripravljene čakali, da nas odpeljejo. Domna, ki je igral glavno vlogo, od nikoder. Čakamo, čakamo. Nič.

»Pa naj pride peš!« je menil eden.

»Ne, ne!« so ugovarjale igralkе.

»Saj res, zameril bo!« je sodil drugi.

»Ponj grem!« se je odločil četrti in je res šel. Nestrpno smo čakali, a ko se je vrnil sam in povedal, da je moral Domen nenadoma domov, ker mu umira oče, smo bili vsi zbegani.

»Pa odpovejmo predstavo!« sem svetoval.

»Vse bo narobe. Nič, ti igraj, saj vendar znaš vlogo, ko si jo napisal!« je menil Jože Povsič, sijajen fant, ki ga je pokopala Dobrudža¹⁰⁹) kot jugoslovanskega dobrovoljca. Padel je za ideal, o katerem je sanjal vsa svoja gimnazijska leta . . .

Sedli smo v kočije in zdrčale so iz mesta na lepo mirensko cesto. Preden smo se prav ovedli, smo bili že v Mirnu in pred Domom.

Društveni tajnik gospod Vuk, ki je stanoval v Domu, nas je lepo sprejel, odvedel v dvorano ter nam razkazal oder. In še je

povedal, da so vstopnice že skoraj vse razprodane, kar jih pa ni, da gotovo bodo, ker so Mirenci za nas še vedno navdušeni izza »Divjega lovca«.

Veseli smo bili in po generalki, v kateri sem, kot so mi za-
trjevali, Domna celo posekal, smo ostali kar na odru, zakaj zmra-
čilo se je že in občinstvo je začelo polniti dvorano in jo je res
napolnilo.

Mirensko društvo je zapelo nekaj pesmi - potem pa smo
začeli z »Goriškim življenjem«, zajetim iz tihotapskih časov ob
državni meji. Od dejanja do dejanja je bilo občinstvo bolj nav-
dušeno in po igri je stopil na oder župnik Ivan Rojec, veliki
socialni delavec, ki mu mora ostati Miren vse večne čase hvaležen,
in spregovoril občinstvu, hvaleč nas študente, ki imamo smisel za
prosvetno delo med narodom.

Ko se nas je spomnil še Miklavž - jaz sem dobil šop nageljnov,
so nam priredili v Domu večerjo in lepo in dobro smo se imeli,
tako da nam je vse prehitro minil lepi večer. Pred odhodom
so nam nakazali polovico čistega dohodka. Dobili smo okrog dve-
sto kron in se še vse bolj razigrani vračali s svoje »turneje«, ki
smo jo, moški, Pri Gorjancu še zalili ...

XV. ZADNJA ZGODBA - BRIDKA ZGODBA

Matura je bila za mano in odločil sem se za filozofijo. Mama
se je sprijaznila z mojim načrtom in tudi oče mi je pisal, da
nima nič proti, samo naj premislim, če bom mogel zmagovati,
kajti na dom naj se ne zanašam.

Tako je bilo vse v redu.

Veseli sem šel na počitniško zborovanje Dijaške zveze v Trst,
odtam v Istro, iz Istre se vrnil domov, odkoder sva jo udarila
z Andrejem Čeboklijem¹¹¹) - mlad fant je bil še tedaj in navdušen,
zdaj spi že peto leto v rodni zemlji - v Benečijo. Beneški slovenski
bogoslovci in gimnazijci so bili po zgledu Slovenske dijaške zveze
ustanovili svojo Zvezo in priredili sestanek visoko pod vrhom
Matajurja v vasi istega imena.

Navdušeno so naju sprejeli in bili smo navdušeni vsi, zakaj
lepše je bilo kakor na kateremkoli zborovanju. Za »Slovenca«¹¹²)

sem tedaj napisal obširno poročilo, ki je izšlo kot uvodni članek. Moj prvi, in ponosen sem bil nanj, čeprav ga niso honorirali . . .

Tako so potekale počitnice in prišel je v deželo september in milo se mi je storilo, ko so sredi meseca odhajali študentje v Gorico in sem ostal sam.

Od dne do dne me je začelo bolj skrbeti in čim bliže je bil oktober, tem huje mi je bilo. Tudi mama je bila žalostna, a ne z eno besedo mi ni rekla, naj bi se premislil. O, da bi rekla! Prerada me je imela in namesto bi se žrtvoval jaz, se je žrtvovala ona . . .

Zadnji teden septembra je prodala kravo.

»Da boš imel za pot in prvi mesec!«

Joj! -

Drugo jutro, komaj se je zorilo, sem se zbudil in poslušal. Mama je bila že v kuhinji in slišal sem, da glasno govori.

»S kom?« sem ugibal in čudno se mi je zdelo, da slišim samo njo.

Vstal sem in odšel v kuhinjo. Ko sem vstopil, je obmolknila. Ni me pogledala in ne odzdravila, ko sem ji voščil dobro jutro. Na klopi ob ognjišču je sedela in strmela v ogenj.

Tedaj . . . moj Bog, udaril si me za vso mojo prešernost in neumne sanje tako neznansko, da me bo bolelo do konca dni in ne bom imel vesele ure - se je mama okrenila. uprla vame bridko-zbegane oči, ne da bi trenila, in se zasmejala s takim smehom, da mi je zastalo srce.

»Mama, mama!«

Še me je nepremično gledala, nato je nenadoma vprašala:

»A si kaj slišal ponoči?«

»Nič nisem slišal, mama!«

»O, pa je bilo tu za hišo tako vpitje. Opravljali so nas, vse so nam zrekli. Tako hudo je bilo, da je prišel sam gospod, ker bi drugače ne bilo konca!« je povedala.

»Mama, mogoče se vam je pa le zdelo,« sem jo skušal pomiriti.

»Res je bilo, res, sin moj. V žlici vode bi nas utonili, če bi mogli . . .«

»Mama, bolni ste.«

Kakor bi me ne slišala, se je vnovič zasmejala; nenadoma pa je utihnila in prisluhnila proti oknu.

»Ali ne slišiš? Še zmerom imajo bežen tu zadaj!«

Nič nisem slišal, a sem šel k oknu in pogledal in ji povedal:
»Nikogar ni, mama!«

In sem jo prosil in prijel, da bi šla v izbo in legla. Nič se ni branila.

»Bolni ste mama, po teto grem!« sem ji povedal. In sem šel, zakaj sama sva bila doma: sestra je služila v Trstu, brat pa je bil odšel z očetom v Romunijo...

Prišla je teta, jaz pa k zdravniku, o katerem mi je povedala, da se je pripeljal k bolniku, ki ne bo dolgo.

»Gospod doktor, ali bi utegnili stopiti k nam?«

»Kaj pa je?«

»Mama je obolela. Omračenje se mi zdi...« sem težko povedal.

Zdravnik je zamahnil z roko in se nasmehnil:

»Pojdite, pojdite!«

Počakal sem ga in peljal s seboj. Ko je pregledal in preiskal mamo, se ni več smejal.

»Res je,« mi je rekel. »Paranoia persecutoria¹¹³) in še rak na prsih. V štirih letih bo vse za zmerom prebolela!«

Zameglilo se mi je pred očmi in omahnil sem k mami in jokal in jokal...

To je bila moja - matura življenja.«

EPILOG¹¹⁴)

Tako, gospod urednik. Napisal sem Ti »povest v zgodbah« in če majaš z glavo ob nji in jo priobčiš le iz zadrege, vedi, da tudi jaz nisem zadovoljen z njo. Vsa lepša je bila, ko sem jo poslušal in živel s prijateljem Kotarjem.

»Nekaj si izluščil, a ob teh zgodbah sem videl samo kilometre ob cesti, palačarjev - kantonov bi rekel Cankar - ne. Od palačarja do palačarja bi moral...« mi je pisal Kotar, ko mi je vrnil rokopis z nekaterimi opazkami in podrobnimi podatki.

»Bi, dragi Kotar, bi, a urednik računa s prostorom in še s tem in onim in ni izključeno, da bo še ta ali oni kilometer zabrisal...« sem odgovoril in ostali so kilometri brez vmesnih palačarjev, za katere mi je resnično žal.

Sicer - quod scripsi, scripsi!¹¹⁵).

Obljubo sem izpolnil, čeprav sem si skvaril počitnice, ko sem krmaril med Scilo in Karibdo, namesto da bi lazil po gorenjskih gorah, ki so me tako vabile . . .

Toliko Tebi, gospod urednik, ki J. K. Rejca ne ujameš več zlepa. Vsem naročnikom in naročnicam, ki utegnejo po Tvoji uredniški milosti, izvirajoči iz zadrege, vendarle čitati te zgodbe, lep goriški pozdrav s prošnjo, da bi z ljubeznijo mislili na zemljo ob Soči, kjer ni več romantike in se odigravajo že v mladih dušah bridke tragedije ob konfliktu svetih tradicij s kruto sedanjostjo.

O P O M B E

To povest je Lovrenčič objavil v dijaškem listu »Mentor« (letnik 1928/29) pod izmišljenim imenom J. K. Rejec, ki pa pisca vendar izdaja; treba je namreč črke malo drugače vezati, pa dobiš: J(oža) Krejec, to je Joža iz Kreda. Lovrenčič piše sicer, kot da mu je te zgodbe pravil prijatelj, ki je prišel tisto leto iz krajev ob Soči v Ljubljano, toda iz vsega povedanega je jasno, da je to pravzaprav njegov lastni dijaški življenjepis od gimnazijske pripravnice do mature; obenem je pa tudi bogat donesek h kulturni zgodovini goriških Slovencev pred prvo svetovno vojno.

Po naslovu »Med Scilo in Karibdo« bi človek lahko sklepal, da je Lovrenčičeva dijaška pot šla med mnogimi nevarnostmi. V resnici pa je pisatelj opisal bolj svojo borbo za poklic: ali duhovnik ali kaj drugega. Ob maturi je bil že jasno odločen, da pojde na univerzo študirat za profesorja.

¹⁾ *Mentor* je bil dijaški list. Začel se izhajati jeseni 1908; leta 1936 je še izhajal. Zadnji urednik je bil baš dr. Joža Lovrenčič.

²⁾ *futuren*, v obliki prihodnjega časa.

³⁾ *Jože Debevec* (1867-1938) je spisal roman iz dijaškega življenja »Vzori in boji« (Dom in svet, 1896/97), *Fran Finžgar* (roj. 1871) je popisal prvo leto svojega gimnazijskega šolanja v povesti »Študent naj bo« (*Mentor*, 1909/10), *Ivan Cankar* (1876-1918) pa je iz svojih srednješolskih let objavil več črtic. - *docent*, učijo.

⁴⁾ *laudator temporis acti*, hvalivec starih časov.

⁵⁾ *generacija*, rod.

⁶⁾ *eksempel*, zgled.

⁷⁾ *idealizirati*, prikazati v lepši luči, kot je kaj v resnici.

⁸⁾ *Fuimus Troes! Bili smo Trojanci! To se pravi: postavili smo se.*

⁹⁾ *fiksirati*, za trajno ujeti.

¹⁰⁾ *Karni* so bili staro ljudstvo, ki je prebivalo v naših gorah že pred Rimljani.

^{10a)} *Langobardi* so bili germansko pleme, ki je prebivalo v naših krajih do l. 568. Takrat so šli v Italijo; za njimi so to zemljo zasedli Slovenci.

¹¹⁾ iz Prešernovega soneta »Oj Vrba, srečna, draga vas domača!« - Prešeren pravi tukaj, da bi bilo zanj bolje, ako bi bil ostal doma.

¹²⁾ *Primorski list* (1893-1914), tednik, *Gorica* (1899-1914), tednik, *Primorec* (1893-1914), tednik, in *Soča* (izhajala je od 1871 do 1915) so bili slovenski politični listi na Goriškem pred prvo svetovno vojno.

¹³⁾ *Vrtec* (začel izhajati 1871; leta 1936 je še izhajal) in *Angelček* (1887 do 1935) sta bila lista za mladino; izhajala sta v Ljubljani.

¹⁴⁾ *čadav*, zagorel, rjav.

^{14a)} *Bavčar Martin* (roj. 1595 v Solkanu, umrl 1668 v Gorici), jezuit, zgodovinar; *Janez Svetokriški* (okoli 1645-1714), kapucin, slovenski nabožni

pisatelj; *Mesar Ivan* (roj. 1673 v Gorici, umrl 1723 v Tonkinu na Kitajskem), jezuit, misijonar, mučenik; *Kavčič Franc* (roj. 1762 v Gorici, umrl na Dunaju 1828), slikar; *Cebej Anton* (roj. 1722 v Ajdovščini, umrl po letu 1774 menda v Ljubljani), slikar; *Tominec Josip* (1790-1866), slikar; *Stanič Valentin* (1774-1847), duhovnik, pesnik in ljudski prosvetitelj; *Kociančič Štefan* (1818-1883), bogoslovni profesor, jezikoslovec in zgodovinar; *Marušič Andrej* (1828-1898), duhovnik, profesor in časnikar; *Lavrič Karel* (1818-1876), odvetnik, politik in narodni buditelj; *Winkler Andrej* (1825-1916), politik; *Hrast Ivan* (1830-1874), duhovnik, politik; *Kofol Jakob Filip* (1820-1864), duhovnik in nabožni pisatelj; *Tonkli dr. Josip* (1834-1907), odvetnik in politik; *Gregorčič Anton* (1852-1925), bogoslovni profesor in politik; *Gregorčič Simon* (1844-1906), goriški slavček; *Gregorčič Simon mlajši* (1856-1917), duhovnik, prevajalec; *Močnik Franc* (1814-1892), profesor, matematik; *Rutar Simon* (1851-1903), zgodovinar; *Štrekelj Karel* (1859-1912), vseučiliški prof., jezikosl.: *Carli Alojzij* (1846-1891), duhovnik, pisatelj; *Kragelj Andrej* (1853-1901), profesor in prevajalec; *Mahnič Anton* (1850-1920), bogoslovni profesor, pisatelj, krški škof; *Pavlica Josip* (1861-1902), bogoslovni profesor, časnikar in znanstvenik; *Sedej Franc* (1854-1931), goriški nadškof; *Gabršček Andrej*, časnikar in politik; *Volarič Hrabroslav* (1863-1895); *Srebrnič Josip* (roj. 1876), bogoslovni profesor, znanstvenik, sedaj krški škof; *Žigon Avgust* (1877-1942), profesor, prešernoslovec; *Vodopivec Vinko* (1878-1952), duhovnik, skladatelj; *Šorli Ivo* (roj. 1877), pisatelj; *Pregelj Ivan* (roj. 1883), pisatelj.

¹⁵) *metrika*, meroslovje; nauk o meri v pesništvu.

¹⁶) *Schreiner Henrik* (1850-1820), profesor, odličen slovenski vzgojeslovec in pisec slovenskih šolskih knjig.

¹⁷) *Franc Orešec*, profesor in vodja slov. pripravnice v Gorici.

¹⁸) *Der brave Schüler*, pridni učencec.

¹⁹) *praf*, prav (štajerski izgovor).

²⁰) *skandirati*, izrazito brati verze po poudarjenih in nepoudarjenih zlogih.

²¹) *Anton Janežič* (1828-1869), profesor, je spisal zelo dobro slovensko slovnico za srednje šole (I. izd. 1854), ki je doživela deset izdaj ter je bila v rabi do 1916, ko je izšla I. izd. Breznikove slovenske slovnice.

²²) *Avgust Žigon*, gl. op. 14^a.

²³) *Ulica soškega mosta* (via ponte Isonzo), današnja ulica Don Bosco.

²⁴) *Gorica*, politični list; izhajala je od 1899 do 1914.

²⁵) *ban Hedervary*; ogrski grof Khuen Héderváry, ki je bil dvajset let hrvatski ban (1883-1903); vladal je trdo, nasilno in proti Hrvatom.

²⁶) *etnografski*, narodopisen, narodnostni.

²⁷) *quo sint tempore nati*, v kakšnem času so se rodili.

²⁸) V Lovrenčičevem času je bilo nadškofijsko malo semenišče v ul. Favetti v stavbi, ki je danes ni več. Na njenem mestu je danes hiša štev. 24.

²⁹) *refektorij*, jedilnica.

³⁰) *Zora* (1895-1921), list katoliških visokošolcev; med svetovno vojno ni izhajala; *Dom in svet* (1888-1945), vodilni katoliški leposlovni časopis; *Katoliški obzorik* (1897-1906), katoliški znanstveni list; *moderna*, nova literarna struja pri Slovencih (Cankar, Župančič, Murn, Kette).

³¹) *Pastuškin*, pisateljsko ime dr. Andreja Budala (roj. 1889 v Štandrezu).

³²) *pseudonim*, izmišljeno pesniško ali pisateljsko ime.

³³) *eksterni*, zunanji.

- ³⁴) *Domen*, pisateljsko ime Petra Butkoviča (1888-1953).
- ³⁵) *preparandka*, dijakinja učiteljišča.
- ³⁶) *preparandija*, učiteljišče.
- ³⁷) *storja*, pregrinjalo, spleteno iz slame, ličja ali česa podobnega.
- ³⁸) *Krilan - Josip Pagliaruzzi* (1859-1885), slovenski pesnik, doma iz Kobarida.
- ³⁹) *Keine Rose ohne Dornen*, ni je rože brez trna.
- ⁴⁰) *Zofka Kvedrova* (1878-1926), poročena Jelovšek, pozneje Demetrovič; pisateljica in urednica mesečnika »Domači prijatelj«, ki je izhajal od 1904 do 1915.
- ⁴¹) *Kranjčević Silvije Strahimir* (1865-1908), hrvatski pesnik.
- ⁴²) *Fedor Mihajlovič Dostojevski* (1821-1881), eden največjih ruskih pisateljev.
- ⁴³) *Reclamka*. - V Leipzigu je založba Philipp Reclam izdajala knjige v lepih žepnih izdajah po zelo nizki ceni. V tej zbirki so izšla v nemškem prevodu dela vseh večjih svetovnih pisateljev, filozofov in znanstvenikov. Zbirka je štela nad deset tisoč zvezkov.
- ⁴⁴) *avantura*, pustolovščina.
- ⁴⁵) *Slovan* je bil leposloven mesečnik; izhajal je od 1902 do 1917; bil je svobodomiselnost usmerjen. - *Omladina* je bila glasilo slovenskega radikalno-liberalnega dijaštva; izhajala je od 1904 do 1914.
- ⁴⁶) *stud. gymn.* - gimnazijski študent.
- ⁴⁷) *Radikalci* so bili v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno dijaki svobodomiselnih in poudarjeno nacionalističnih nazorov. Izdajali so svoj list »Omladina«.
- ⁴⁸) *Sie, Sie, Sie, Sie!* - Vi, Vi, Vi, Vi!
- ⁴⁹) Vi, črni pesnik tam v predzadnji klopi!
- ⁵⁰) Sedite in pesnikujte naprej!
- ⁵¹) Torej: prvi osel in drugi osel!
- ⁵²) *Josip Stritar* (1836-1923), pesnik, pisatelj in kritik.
- ⁵³) *Aspang* je kraj blizu Dunaja; tam je Stritar stanoval dolgo vrsto let.
- ⁵⁴) *žardiniera*, velik voz za osebni promet.
- ⁵⁵) *béseda*, čitalniška veselica.
- ⁵⁶) *dr. Karel Lavrič*, gl. opombo ^{14a}.
- ⁵⁷) *Ivan Kovačič* (1873-1936) s pisateljskim imenom Soški črnošolec, pisec besedila šaljive spevoigre »Kovačev študent«. Napisal je tudi povest »Gozdarjev sin«.
- ⁵⁸) *Andrej Smrekar*, ameriški slovenski pesnik.
- ⁵⁹) *Janez Kokošar* (1860-1923), duhovnik, glasbenik; zadnji slovenski župnik pri sv. Ignaciju na Travniku v Gorici.
- ⁶⁰) *Nemcigren* je pisateljsko ime Janeza Mencingerja (1838-1912), ki je med drugim spisal odlično delo »Moja hoja na Triglav« (1897); *Melkijad* je tragična oseba iz »Hoje«. - *Črtomir* je glavni junak Prešernovega »Krstu pri Savici«; dejanje te pesnitve se godi ob Blejskem in Bohinjskem jezeru. - *Valentin Vodnik* (1758-1819), frančiškan, prvi slovenski pesnik, šolnik. - *Baron Žiga Zois* (roj. 1747 v Trstu; umrl 1819 v Ljubljani), velik podpiratelj slovenskega slovstva. - *Fran Erjavec* (1834-1887), profesor, pisatelj in znanstvenik; pokopan je v Gorici. - *Matija Valjavec* (1831-1897), profesor, pesnik in jezikoslovec.

⁶¹) *Aljaž Jakob*, duhovnik, glasbenik in planinec; postavil je Aljažev stolp vrh Triglava.

⁶²) *Aškerc Anton* (1856-1912), pesnik. - *Anton Medved* (1869-1910), duhovnik, pesnik. - *Ksaver Meško* (roj. 1874), duhovnik, pisatelj.

⁶³) *Ivan Berbuč* (1845-1924), profesor, politik. - *Dr. Karel Ozvald* (roj. 1873), profesor, vzgojeslovec in pisatelj.

⁶⁴) *Josip Ivančič*, profesor; izvrševalec oporoke pesnika Simona Gregorčiča.

⁶⁵) *stereotipen*, vedno enak.

⁶⁶) *Ljubljanski zvon*, leposlovni mesečnik svobodomiselnosti; izhajal je od 1881-1941.

⁶⁷) *commensalium*, soomiznikov.

⁶⁸) *en trebuhó kruletái, paičevinai v niem se delúntai*, kruli v trebuhu, ker se v njem dela pajčevina; slovenske besede z grškimi končnicami.

⁶⁹) *lirika*, čustvene pesmi; - *proza*, navadni, nevezani govor; črtice, povesti, romani; *sit venia verbo*, naj mi bo dovoljena ta beseda!

⁷⁰) *Sket Jakob* (1852-1912), profesor, pisatelj (spisal je znano ljudsko povest »Miklova Zala«) in urednik; sestavil je več slovenskih čitank za srednje šole.

⁷¹) *Fran Levec* (1846-1916), profesor, kritik, urednik; napisal je prvi »Slovenski pravopis« (1899).

⁷²) *Exempla docent*, zgledi učijo.

⁷³) *Vsi so obstrmeli*, odprta so usta držali.

⁷⁴) *Moji ljubi gojenci!*

⁷⁵) *Anton Mahnič*; gl. opombo št. 14^a; Mahnič je bil od 1891 do 1895 ravnatelj v malem semenišču. Izdajal je znanstven časopis »Rimski katolike« (1888-1896), v katerega so pisali tudi dijaki.

⁷⁶) *subditus*, podložnik.

⁷⁷) *Primorski list*, gl. opombo št. 12.

⁷⁸) *dr. Fran Ilesič* (roj. 1871), profesor in pisatelj; zagovarjal je novi ilirizem, to je popolno jezikovno edinstvo Slovencev in Hrvatov.

⁷⁹) *poem*, pesnitev.

⁸⁰) *muza*, boginja pesništva; pevska vila.

⁸¹) *preabstraktno*, preveč nejasno, neživo, pojmovno.

⁸²) *feston*, venci iz cvetlic ali vej; okrasek na kipih; *emblem*, znamenje, podoba; *postament*, podnožje.

⁸³) *J. Bitežnik* (umrl 1952 v Gorici), kipar; poučeval je na kamnoseški šoli v Nabrežini. - *Andrej Čehovin* (1810-1855), topničarski častnik; *Niccolò Tommaseo* (roj. 1802 v Šibeniku v Dalmaciji, umrl 1874 v Florenci), italijanski pisatelj in znanstvenik.

⁸⁴) *Franč Sivec* (1861-1944), vadniški učitelj v Gorici.

⁸⁵) *temperamentnost*, živahnost.

⁸⁶) *dr. Josip Srebrnič* (roj. 1876 v Solkanu), bogoslovni profesor, znanstvenik; od 1923 dalje krški škof.

⁸⁷) *komerz*, slovesen družabni večer.

⁸⁸) *Danica*, prvo slovensko katoliško akademsko društvo; ustanovili so ga 1894 na Dunaju. Člani akademskih društev so takrat nosili poseben trak v narodnih barvah in z vtkanim imenom društva.

⁸⁹) *almanah*, koledar ali letopis; »*Za resnico*«, bogoslovski almanah; izšel je 1904.

⁹⁰⁾ O okusu ni da bi se prerekal.

⁹¹⁾ *elegija*, žalostinka.

⁹²⁾ *Dragotin Kette* (1876-1899), pesnik.

⁹³⁾ *Josip Murn Aleksandrov* (1879-1901), pesnik.

⁹⁴⁾ *Oton Župančič* (1878-1949), pesnik in prevajalec.

⁹⁵⁾ *alternativa*, izbira med dvema možnostima.

⁹⁶⁾ Nadarjenost raste v tihoti, značaj se oblikuje v toku sveta.

⁹⁷⁾ *Fran Finžgar* (roj. 1871), duhovnik, pisatelj.

⁹⁸⁾ *bohem*, nadarjen, a zanemarjen umetnik ali dijak.

⁹⁹⁾ *Slovenska krščansko-socialna zveza* za Goriško, ustanovljena 1905. - *Dr. Janez Ev. Krek* (1865-1917), bogoslovni profesor, politik, pisatelj, organizator, eden največjih voditeljev slovenskega naroda.

¹⁰⁰⁾ *psiholog*, dušeslovec, poznavalec ljudi.

¹⁰¹⁾ Čigar je dežela, tega je vera. Izrek iz časov protestantskih vojn; pomeni, da gospodar lahko določa vero svojih podložnikov. V Lovrenčičevem primeru ne gre za vero ampak za politično prepričanje.

¹⁰²⁾ *Jadranski almanah* je izšel trikrat (1923, 1924, 1930). Ta pesem je izšla v letniku 1924 (str. 134).

¹⁰³⁾ *suplent*, profesor.

¹⁰⁴⁾ *septima*, sedmi gimnazijski razred.

¹⁰⁵⁾ *Zvoran Zvoranov* je bil pisatelj Lojze Remec (1886-1952). V »Dom in svete« je pisal pravzaprav pod imenom *Zvoran*. - *eksegeza*, razlaga, tolmačenje; ni jasno, kakšno eksegezo misli; verjetno svetopisemsko. V tem primeru bi veljalo, da je Zv. Zv. izstopil iz bogoslovja in se vpisal na pravno fakulteto. - *pandekte*, zbirka pravnih določb iz starih rimskih zakonikov.

¹⁰⁶⁾ *dr. Franc Pavletič* (1866-1918), odvetnik in prosvetni delavec.

¹⁰⁷⁾ *Talija*, muza vesele igre.

¹⁰⁸⁾ *landauer*, velika, lepa kočija.

¹⁰⁹⁾ *Dobrudsža*, dežela ob izlivu Donave v Črno morje; tam je v prvi svetovni vojni padlo veliko slovenskih in sploh jugoslovanskih prostovoljcev.

¹¹⁰⁾ *Ivan Rojec* (1866-1928), duhovnik in velik socialni organizator. Bil je župnik v Mirnu in pozneje dekan v Tolminu.

¹¹¹⁾ *Andrej Čebokli* (1893-1923), doma iz Kreda kot Lovrenčič; profesor in pisatelj.

¹¹²⁾ *Slovenec*, politični list (1873-1945); glasilo slovenskih katoličanov.

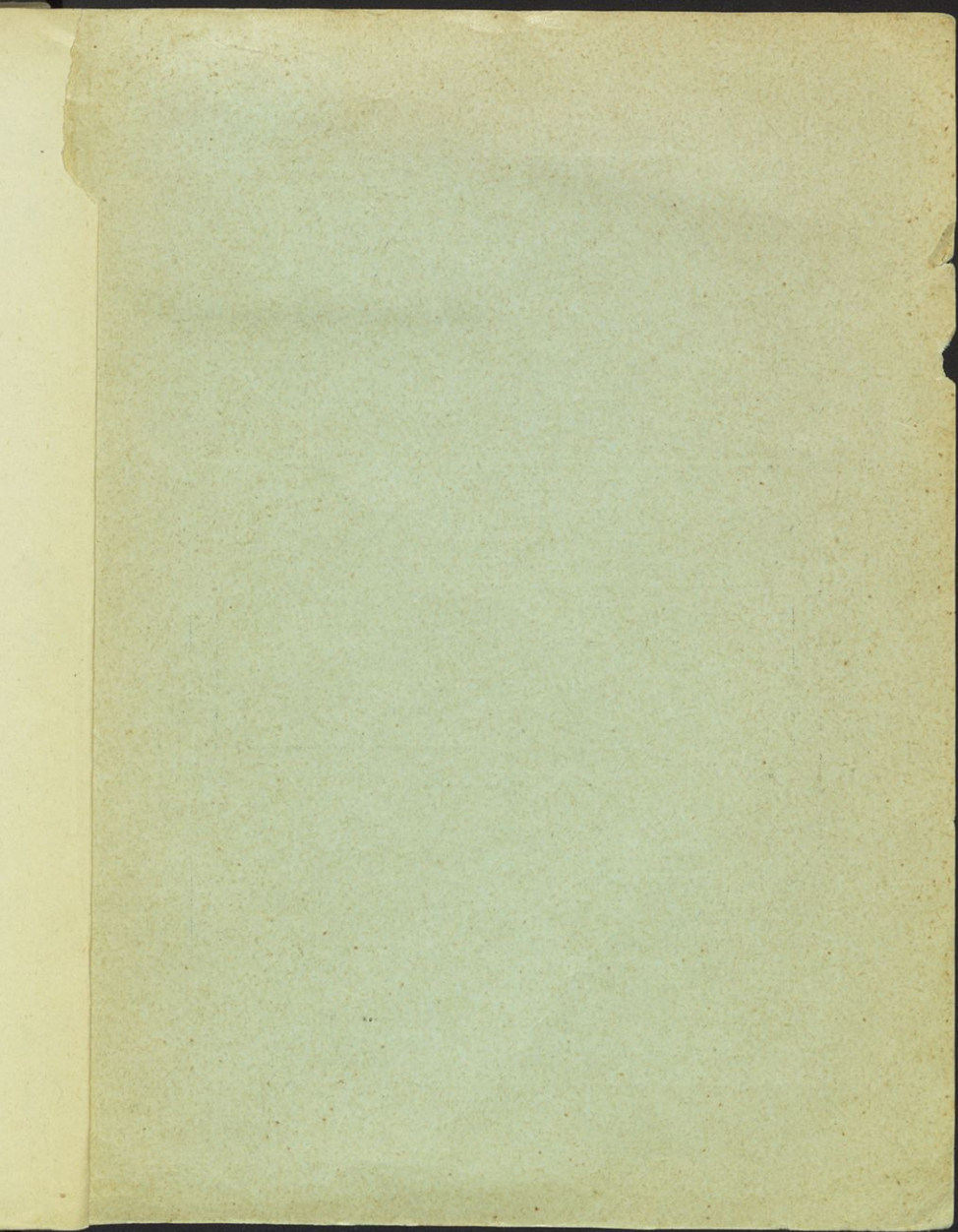
¹¹³⁾ *paranoia persecutoria*, duševna bolezen; bolnik misli, da ga vse preganja in mu skuša škodovati.

¹¹⁴⁾ *epilog*, sklepna beseda.

¹¹⁵⁾ Kar sem pisal, sem pisal. - Tako je Pilat odgovoril judovskim velikim duhovnikom, ki so hoteli, naj popravi napis na Kristusovem križu. (Jan, 19, 21-22)

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

I 710 365

200911858

COBISS

Se priporoča!

Anton
GORICA - ULICA MORELLI 3

Tel. 25-03

MANUFATURA - BLAGO VSEH VRST
TKANINE PO NAJUGODNEJŠIH CENAH

Kmečka banka c. 3. 3 0. j.

GORICA

ulica Morelli - tel. 22-06

AVTOPREVOZNO PODJETJE

Se priporoča za prevoz
raznega blaga, pohištva
itd. Posebno se priporoča
romarjem na Sv. Višarje
in drugam.

Pangos

GORICA - UL. ARCADI 3